

Lunds universitet
SPRÅK- OCH LITTERATURCENTRUM
Nordiska språk
SVE 303

Linda Johnsson
Ht 2006
Handledare: Gunlög Josefsson

Får jag numera säga ni till dig?

-en studie om användandet av tilltalsordet *ni*

Abstract

Jag ska i denna uppsats ta reda på vad människor tycker om tilltalsformen *ni*. Genom en enkätundersökning där informanterna fått svara på om de blir niade och niar ska jag ta reda på om tilltalsformen *ni*, anses vara en passande tilltalsform idag. I uppsatsen ges en bakgrund till hur en språkförändring går till, hur tilltalsformen *ni* kom till och hur den uppfattades ur ett historiskt perspektiv. Dessutom redovisas en undersökning som gjorts av Eva Mårtensson (1986, *Det nya niandet*) på 80-talet där man upptäckt en ny form av niande hos ungdomar.

Resultaten av enkätsvaren styrker att niandet är utpräglat i språkbruket, såväl hos ungdomar som äldre. Man kan inte finna några spår av att den gamla betydelsen av *ni* finns kvar hos någon av språkbrukarna. Många använder sig av tilltalsformen *ni* trots att de flesta inte anser att man behöver nia mer i dagens samhälle. Problemet ligger dock i att alla har olika uppfattning om hur mycket man ska nia, vissa tycker att det passar sig ibland, medan andra anser att det är onödigt.

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 4
1.1 Syfte	s. 4
1.2 Hypotes	s. 4
1.3 Disposition	s. 4
1.4 Metod & material	s. 5
2. Bakgrund	s. 6
2.1 Språkförändring	s. 6
2.2 Svenskans <i>ni</i>	s. 8
2.2.1 De formella tilltalsformerna	s. 8
2.2.2 Bakgrund till pronomenet <i>ni</i>	s. 9
2.2.3 1800-talets debatt om <i>ni</i>	s. 10
2.2.4 <i>Ni</i> -reformen	s. 12
2.3 <i>Du</i> -reformen	s. 13
2.4 Det nya niandet	s. 15
2.4.1 Mårtenssons enkätundersökning	s. 16
2.4.2 Betydelseförändring av <i>ni</i>	s. 17
3. Analys	s. 18
3.1 Har du blivit niad?	s. 19
3.1.1 I vilka situationer?	s. 20
3.2 Hur reagerar du när du blir niad?	s. 23
3.2.1 Positiva motiveringar	s. 25
3.2.2 Negativa motiveringar	s. 26
3.2.3 Motiveringar till ”inget speciellt”	s. 26
3.3 Använder du själv tilltalsordet <i>ni</i> ibland?	s. 28
3.3.1 Om ja; i vilka situationer, till vem och varför?	s. 29
3.4 Varför tror du vissa väljer att nia istället för att dua?	s. 30
3.5 Vill du se att man niar mer i samhället idag?	s. 31
3.5.1 Varför ”ja”?	s. 32
3.5.2 Varför ”nej”?	s. 33
3.5.3 Varför ”vet inte”?	s. 34

4. Sammanfattande diskussions. 35
Litteraturs. 38
Bilaga 1s. 40

1. Inledning

Säger man *ni* till en okänd på stan eller till kassörskan som man inte känner? Är det att visa hövlighet och respekt att säga *ni*? Jag ska i denna uppsats diskutera svenskans tilltalsbruk, undersöka vilka tilltalssätt människor anser vara passande, samt hur folk tilltalas och tilltalar idag. Mårtensson och Svensson (1988, *Offentlighetsstruktur och språkförändring*, s. 144) beskriver ett titelsystem som utvecklades under 1500-talet och som användes som mest under 1800-talet. Systemet innebar att man skulle använda sig av en persons titel eller ställning istället för namnet när man tilltalade. Detta system började ifrågasättas under 1800-talets mitt då motståndarna tyckte att systemet var något opraktiskt. Härifrån skapades en motståndsrörelse som önskade införa ett allmänt formellt tilltalsord exempelvis *ni*. I samband med detta debatterades många förslag i den växande offentliga sektorn som sedan kom att besluta om det allmänna *du*-tilltalet (Mårtensson & Svensson 1988, s. 144). Trots att detta *du*-tilltal fick starkt fäste i språkbruket har man på 1980-talet lyckats finna *ni* som tilltalsform i singularis, dock i en annan form. Man börjar numera tala om ”det nya niandet” (Mårtensson 1986, *Det nya niandet*).

Efter en studie som utförts för ca 20 år sedan ska detta ämne återupptas. Jag ska försöka utröna om detta nya niande som man talade om fortfarande är aktuellt och om folk anser att *ni* är en lämplig tilltalsform idag.

1.1 Syfte

Med hjälp av en enkätundersökning tänker jag ta reda på vad mina informanter tycker om tilltalsformen *ni*, om den är tillämpbar, i vilken utsträckning denna form används, och i så fall i vilka sammanhang.

1.2 Hypotes

Min hypotes är att det finns en tendens att vilja tilltala på ett formellt sätt, att det finns ett behov av att vara formell, och att *ni* blivit medlet för det formella. Min teori om detta är att tilltalssättet influerats av andra språk, där man har ett tydligt formellt tilltalssätt, såsom i franska, tyska och spanska.

1.3 Disposition

Metod och material beskrivs i avsnitt 1.2 där enkätundersökningen presenteras. Därefter följer bakgrunden till analysen i kapitel 2 bestående av en beskrivning om hur ett språkbruk förändras och historien bakom svenskans *ni*. Dessutom behandlas *du*-reformen och det nya

niandet. I kapitel 3 presenteras enkätundersökningens resultat för att sedan sammanfattas i en diskussion i kapitel 4.

1.2 Metod & material

Denna uppsats bygger på en enkätundersökning som handlar om tilltalsordet *ni*, närmare bestämt i vilken utsträckning informanterna niar och blir niade. Enkäten (se bilaga 1) ger dessutom utrymme för informanterna att ge sina åsikter om niandet. Den behandlar samma ämne som Eva Mårtenssons undersökning (1986) som undersöker det nya niandet. Enkäten är utförd i Kristianstad på en gymnasieskola, en statlig instans, en bridgeklubb och ett större företag i Hässleholm, 140 enkäter har besvarats. Innan enkäten genomfördes prövades den på en pilotgrupp om 8 personer som skulle påvisa om några oklarheter förekom i formuleringarna. De 140 st, varav 74 st är män och 66 st är kvinnor, som svarat på frågorna har delats upp i tre ålderskategorier: 58 st är ungdomar, 41 st medelålders och 41 st är äldre informanter. Förutom att svara på frågan om kön och ålder ställdes också frågan om vilket förstaspråk informanten hade och om det fanns ett andraspråk, men eftersom det inte funnits utrymme för denna diskussion i arbetet har dessa förhållanden inte diskuterats i analysen.

Enkäten består av fem huvudfrågor och två följdfrågor som ska besvaras om man svarar ja på fråga ett och tre. Fyra av frågorna är kryssfrågor och en är en öppen fråga där informanterna ska formulera sina egna åsikter, tre av frågorna ger också möjlighet för informanterna att kommentera sina svar. Jag vill genom frågorna komma åt vad informanterna anser om själva niandet och deras inställningar till detta.

Den första frågan i enkäten ska ge svar på om informanterna uppmärksammar att de blir niade och i så fall i vilka situationer. På andra frågan ska de svara på hur de reagerar när de blir tilltalade med *ni*. Tredje frågan innebär att informanterna ska svara på om de själva använder sig av *ni*-tilltal ibland och i så fall till vem, i vilka situationer och av vilken anledning. I fjärde frågan ska informanterna formulera sig öppet om varför de tror att vissa använder sig av niandet även om de inte själva gör det. Den sista och femte frågan ska svara på om informanterna tycker att man ska nia mer i samhället idag och härfter ska de också motivera sitt svar. Informanterna svarar alltså på vad de tror de säger, i själva verket kanske de säger något helt annat. Detta är en egenskap hos metoden som man måste vara medveten om.

När man ska göra studier i språkförändring, kan man använda sig av en metod som presenteras av Einarsson (2004, s. 226). Man delar in informanterna i olika åldersgrupper och sedan jämför man svaren beroende på ålder, för att anta en tes. Detta kallas för studier i ”skenbar tid”. Om man ser att svaren från de yngre skiljer sig på något speciellt sätt, kan man

förmoda att en språkförändring är på väg. Denna metod har använts i min analys. Trots att detta är ett bra sätt att undersöka finns det också brister. Metoden har kritiserats för att man utgår i från att de yngre informanterna kommer fortsätta använda samma språkbruk in i den högre åldern, vilket antagligen är högst otroligt (Einarsson 2004, s. 226). Men däremot kan man heller inte veta vad som kommer att finnas kvar, och vad som kommer raderas ur deras språk.

2. Bakgrund

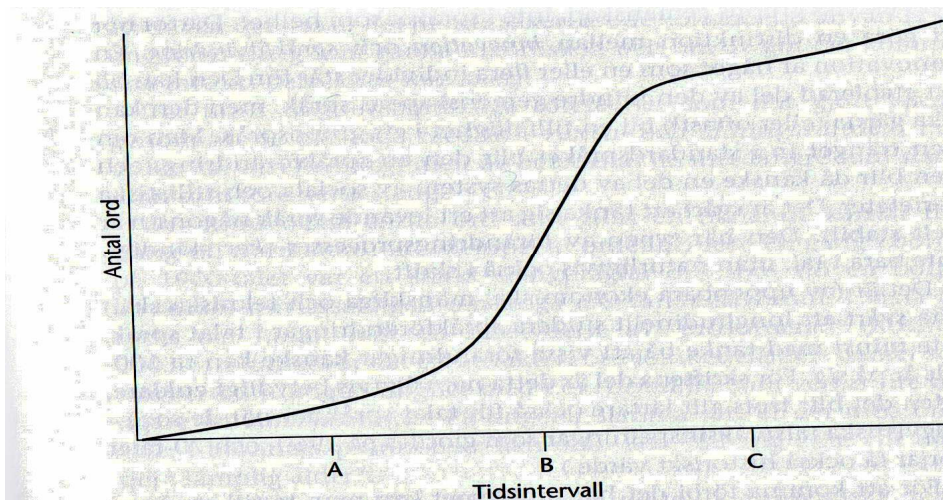
För att stärka diskussionen kring enkätsvaren ges i detta avsnitt en bakgrund till hur en språkförändring går till, hur niandet kom till och hur man sett på detta fenomen ur ett historiskt perspektiv, något som Perry Ahlgren tagit fasta på i sin uppsats "Tilltalsordet *ni*" (1978). En annan viktig aspekt i sammanhanget är den så kallade *du*-reformen som också presenteras, där Eva Mårtensson (1987) gjort användbara studier. Fortsättningsvis presenteras Mårtenssons (1986) undersökning om det nya niandet som ska vägas mot den aktuella undersökningen för att ta reda på om detta fortfarande är aktuellt.

2.1 Språkförändring

Undersökningen ska behandla språkförändring och därför följer här en förklaring till vad som är viktigt att ta hänsyn till när man talar om detta. Förändring i språkbruket sker enligt Einarsson (2004, *Språksociologi*, s. 223) genom att olika influenser tas in och sätts i bruk av olika sorters människor. Om ett språkbruk ska bli allmänt vedertaget måste detta bruk oftast starta hos personer eller en grupp av hög prestige. Dessutom måste det bli allmänt accepterat av de övriga språkbrukarna. När ett nytt språkbruk introduceras används det först en tid av skaparna och sedan når det ut till de övriga språkbrukarna. Fallet är ofta att ett språkbruk är knutet till en socialgrupp såsom till exempel ungdomar eller akademiker för att sedan efter en tid nå ut till övriga språkbrukare. Forskarna skiljer på innovation, som hålls inom en mindre grupp eller ett antal personer, och språkförändring. Med språkförändring menas att en ny trend blir en del av standardspråket. Dessa förändringar sker kontinuerligt, och detta är den faktor som håller språket levande (Einarsson 2004).

Det finns en del forskning kring hur en språkförändring går till, och i samband med detta brukar man tala om den så kallade "s-kurvan för spridning" (översatt från: "S-curve of diffusion"), som åskådliggör hur en språkförändring sprids (Einarsson 2004). Kurvan presenterar i huvudsak i vilken takt ett ljud förändras och integreras i de olika orden, men symboliserar också hur många människor som tillägnar sig språkbruket. Den består av tre

olika spridningsstadier (se figur 1.). Det första (A) visar en mindre förändring och att uttrycket används inom en mindre krets, i nästa stadie (B) rör sig kurvan starkt uppåt och uttrycket når alltså ut till ett större antal människor. I det slutliga stadiet (C) finns uttrycket i språkbruket hos de flesta och endast ett mindre antal tillägnar sig det nya.

Figur 1.

S-kurvan för spridning

(Einarsson 2004, s. 225)

Hur kan man fastställa en språkförändring? Svårigheten med att fastställa språkförändringar i det talade språket hänger samman med att språket är väldigt varierande beroende på vilken plats man befinner sig (Einarsson 2004 s. 226). Det skulle vara tekniskt svårt, för att inte tala om tidskrävande, att fastställa dessa förändringar. Dessutom kan en språkförändring ta otroligt långt tid, flera 100 tals år, vilket skulle försvåra arbetet. Däremot kan man enklare studera det skriftliga språket och dess förändring (Einarsson 2004).

Det finns samhällseliga faktorer som man tar hänsyn till då man talar om språkförändring. Einarsson skriver: ”I ett längre perspektiv och för mer uppenbart genomgripande samhällseliga språkliga företeelser är det naturligtvis lättare att spåra förändringars samband med sociala faktorer” (Einarsson 2004, s. 229). Det finns mycket man behöver ta hänsyn till när man talar om språket ur en social synvinkel och därför kan det vara av betydelse att presentera vilka som har haft inverkan i språkbruket ur ett historiskt perspektiv. Ulf Teleman (1979, *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*, s. 38) har gjort en sammanställning av hur det offentliga svenska språket utvecklades och vilka variabler som spelade in. Teleman förklarar att de som var mest gynnade i samhället utvecklade det offentliga skriftspråket under feodalsamhällets tid. 1500-talet var den tid då Sverige började utvecklas till en sammanhängande stat och i samband med detta påbörjades också en standardisering av

skriftspråket. Det var under 1800-talets senare del som skrivkunnigheten började utbredas och detta ledde till att fler och fler hade möjlighet att medverka i språkets utveckling och förändring (Teleman 1979).

Inte bara skriftspråket utan även talspråket har vilat i de privilegierades händer (Einarsson 2004, s. 229). De gynnade befann sig runt omkring administrationen i landet som vid denna tid var Stockholm och Mälardalen, det är här grunden för vårt riksspråk ligger. Det finns två stora förändringar som skett i vårt språk under 1900-talet. Den ena är att det offentliga språket eller riksspråket har blivit mindre associerat till makt och den andra är att dialekterna blivit mindre heterogena. Det talade och det skrivna språket har blivit mer lika varandra, meningarna som skrivs har blivit kortare medan orden i större utsträckning uttalas som de skrivs (Einarsson 2004). Dessutom skriver Einarsson: "Vi har blivit mer informella i vårt sätt att tilltala varandra." (Einarsson 2004, s.231).

2.2 Svenskans *ni*

Följande avsnitt är till största delen byggd på Perry Ahlgrens avhandling *Tilltalsordet ni* från 1978. Ahlgrens avhandling består bland annat av utdrag från texter som samlats ihop från 1700- fram till 1900-talet, där man kan läsa om olika åsikter beträffande svenskans tilltalsbruk. Det har funnits många åsikter om svenskans tilltalsbruk, därför har det varit intressant för analysen att ta upp en del av dessa.

2.2.1 De formella tilltalsformerna

Det verkar som om tilltalsformer rör sig med modet och är olika beroende på i vilken tid man befinner sig (Ahlgren 1978, s. 17). Fenomenet med att ha ett pluralt pronomen som formell tilltalsform härstammar från latinet. Det fanns olika normer som reglerade vilken tilltalsform man skulle använda. Följer man svenskans tilltalsbruk kan man se att det fanns två olika normer som bestämde valet av tilltal fram till 1800-talets början, solidaritet eller status. Solidaritet bygger på grunder som förekomsten av gemensamma värderingar och attityder, vilket ofta härleds till gemensamt släktskap, ålderslikhet, kön och nationalitetssamhörighet, liknande utbildning eller yrke och även liknande levnadsomständigheter eller en längre tids bekantskap. Medan status hänger samman med faktorer som fysisk styrka och förmåga, position i släktskapssystemet, kön, börd, ålder, yrke, rikedom eller roller i organisationer såsom armé och kyrka (Ahlgren 1978, s. 18).

Senare delen av 1800-talet ändrades tilltalsnormerna, då solidaritetsnormen blev den mest betydande (Ahlgren 1978, s. 18). Ahlgren beskriver en filosofi av Brown (1965, *Social*

Psychology) om denna förändring, där man menar att förändringen speglar samhällsutvecklingen. Tidigare var samhället mer statiskt, de som satt vid makten stannade där och de som hade lite makt fortsatte att ha lite inflytande. Detta kom att förändras under 1800-talet då samhället var i större rörelse och mer öppet. Människor byggde upp sin sociala situation mer och man verkade för att skapa ett jämlikt samhälle i större utsträckning än tidigare, fler personer var delaktiga (Ahlgren 1978, s. 20).

En intressant upptäckt av Brown (1965) är en gemensam norm hos de språk som undersökts (bland annat franska, tyska, italienska). Normen säger att den enkla formen, du, som används nedåt när man har olika status används gemensamt i en jämlik statusgrupp där ett förtroende finns. Den högre formen, ni, som används uppåt då man har olika status, används gemensamt hos obekanta i en statusgrupp som inte är jämlik (Ahlgren 1978, s.20). Detta skulle innebära att det i varje språk som undersökts, och således bland språkbrukarna, är viktigt att se människor i sitt sociala sammanhang och därmed att kunna fastställa social status.

2.2.2 Bakgrund till pronomenet *ni*

Innan svenskan började använda *ni* som hövlighetsmarkör användes en annan form som tidigare svarat för svenskans pluralform, *I*. *I* användes under 1300-talet och troligen tidigare som markör för hövlighet, och detta skulle som tidigare nämnts ursprungligen härstamma från latinets modell för att visa hövlighet (Ahlgren 1978, s. 46). Under 1500-talet introducerades titelsystemet. Detta innebar att istället för att använda pronomen vid tilltal använde man sig av personers titlar till exempel *Doktor Jansson* eller *Hertiginnan Malmström*. Trots att titelsystemet fick ett starkt genomslag i språkbruket lyckades *I* leva kvar. Ahlgren beskriver: ”*Ni*:s föregångare *I* behöll väsentligen sin hövlighetsprägel under 1500-talet och början av 1600-talet” (Ahlgren 1978, s. 46). Men däremot var fortfarande tituleringen något som användes i stor utsträckning (Ahlgren 1978).

Ni ansågs vara den lediga och mer talspråkiga formen av *I* (Ahlgren 1978, s. 46). *Ni* konstruerades genom att man sa den gamla pluraländelsen *n* tillsammans med pronomenet *I* som en fast konstruktion. Tidigare såg konstruktionen ut som följande: ”Viljen *I* veta, Viljen *I* förstå” (Einarsson 2004, s. 131), alltså integrerades *n* och *I* med varandra och blev *ni*. Ahlgren (1978) har lyckats fånga upp intressant reflektion ur en skrift från 1769 vid namn *Grammatikalisk undersökning* där författaren Hof beskriver användandet av *ni* på följande sätt: ”*ni* brukas i umgänges tal af de flästa eller många men icke af alla” (Ahlgren 1978, s. 49). Senare skriver Hof dessutom: ”Men om detta kan brukas i skrift, lär man äfwen kunna,

istället för mig, dig och sig, däruti bruka mäj, däj, säj, som äro af samma art.” (Ahlgren 1978, s. 49). Så här uttryckte man sig när man talade om språkvård och om *ni* under 1700-talets mitt. Detta skulle man kunna jämföra med dagens situation där det i skolvärlden diskuterats om man ska skriva *dem* eller *dom*. Hof menade att *ni* (eller *I* som också fanns som alternativ under denna tid) förmodligen kom ifrån franskan, och att det var tillåtet att använda *ni* i poesin, eftersom det användes i huvudstadens språk (Mälardalens län), vilket under denna tid ansågs vara det bästa (Ahlgren 1978, s. 49). Detta innebär att *ni* inte var allmänt vedertaget av alla samhällsskikt och i språkbruket under 1700-talet.

Trots att *ni* användes inom talspråket i vissa dialekter som inte hade hög prestige lyckades detta så småningom konkurrera ut *I*. Detta anses enligt Ahlgren (1978, s. 50) vara högst ovanligt precis som Einarsson (2004) som säger att om ett språkbruk ska kunna slå igenom och bli en förändring krävs det oftast att brukarna av detta besitter hög prestige. Inom språksociologin talar man om ”change from below” (Einarsson 2004, s. 224). Ahlgrens (1978, s. 50) filosofi om hur detta gått till är att *ni* var så etablerat i Mälardalen, där huvudstadens språk talades och där således också det ”finare folket” (med hög prestige) befann sig, att det lyckats få fäste hos det övre samhällsskiktet och så småningom blev allmänt accepterat där. Detta skedde omkring 1700-talets mitt och samtidigt blir *I* omodernt. Forskning visar att detta *ni* kom att översättas och användas som franskans *vous*. Man har gått tillbaka och tittat på den gustavianska dramatiken under denna tid och sett att man översatt franskans *vous* med svenskans *ni* (Ahlgren 1978, s. 50).

2.2.3 1800-talets debatt om *ni*.

Det fanns olika teorier om hur man skulle använda *ni* och vad detta tilltal signalerade. Många ansåg under 1800-talet att *ni* hade en negativ laddning. Personerna som blev tilltalade på detta sätt var av sämre klass eftersom de inte kunnat tilldelas någon titel (Ahlgren 1978, s. 51-65). De texter som uttryckte skepsis emot *ni* framhöll ofta att titelsystemet var mer lämpligt, som följande exempel av P. Moberg från 1815:¹

Ni, Er, utmärker mindre bekantskap eller mindre förtrolighet [än *du, din*], och nyttjas mera sällan till en like, än till en af ringare stånd. –Att nämna titeln betecknar större aktning eller höflighet än *ni*, då man talar till någon

(Moberg 1815, s. 257)

¹ Hämtad ifrån Ahlgren 1978, s. 51

Trots att *ni* bemöttes med motstånd fanns det de som tyckte att *ni* var bättre än titelsystemet (Ahlgren 1978, s. 51). Vid ett möte i Ridderhuset i Stockholm den 5 september 1844 diskuteras tilltalsfenomenet. Då menar en friherre Ridderstolpe (1844, *Andra Häftet*) att *ni* inte är sämre än något annat europeiskt språks tilltalsord, så som tyskans *Sie* eller engelskans *you*.² Dessutom tycker Ridderstolpe (1844) att svenskan lider av en ”titelsjuka”. Anledningen till att *ni* är godtagbart enligt Ridderstolpe (1844) är att kvinnor som har en känsla för det fina accepterar detta tilltal, medan man däremot inte bör använda detta män emellan eftersom det i så fall kan betraktas som en förolämpning.

Andra argument som man kan finna för ett *ni*-tilltal presenteras i Winter-bladet nr 21 år 1853 där man menar att det största problemet är att det finns fördomar om att *ni* är oartigt men att dessa egentligen är felaktiga.³ Man menar att fördomarna skapades på felaktiga grunder, nämligen genom att man snarare ville vara försiktig och inte säga fel titel, än att påpeka att den inte existerade. Lösningen på detta missförstånd borde enligt författaren (Winter-bladet nr 21 1853) ligga i att radera dessa missförstånd och neutralisera, eller snarare ge ordet *ni* en hövlig innebörd. Detta ses som en bättre lösning än att ändra ett gammalt uttryck eller inskaffa ett nytt ord (Winter-bladet nr 21 1853).

Längre fram i tiden kan man se att fler argument introduceras, nämligen att *ni* redan vunnit mycket mark och att det är accepterat såväl bland de högsta som de lägsta samhällsklasserna (Sondén 1865, *Ni det rätta tilltalsordet*).⁴ Detta språkbruk har blivit vedertaget hos de lärda eftersom det påträffats i allmänna brev samt i tal, poesi, dramatik och prosa av kända författare som verkade under denna tid, som exempel ges Bellman, Tegnér och Atterbom med flera. Dessutom förklarar Sondén (1865) att *ni* varit allmänt brukat en längre tid inom teaterspråket och hos akademiens ledamöter, som har för avsikt att vårda språket.

Ahlgrens sätt att sammanfatta inställningen till *ni* under sent 1800-tal låter: ”Tydligt uppfattades ett nedåtriktat *ni* som mera distansnerande än nedåtriktat *du*.” (Ahlgren 1978, s. 59). Det tycks ha varit svårt att finna entydiga svar på hur människor såg på detta tilltalsbruk under senare hälften av 1800- och början av 1900-talet eftersom många olika teorier och åsikter påträffats. En artikel som publicerats i Dagens Nyheter 1922 (13/4) ger en insikt i hur människor tolkade detta tilltal.⁵ Några av orden som refereras till är följande: ”shocking”, ”nedsättande karaktär”, ”sårar och kränker” och ”missaktning”. Senare görs en underökning

² Presenterad i Ahlgren 1978, s. 52

³ Presenterad i Ahlgren 1978, s. 54

⁴ Redovisas av Ahlgren 1978, s. 55

⁵ Presenterat i Ahlgren 1978, s.59

som ger följande associationer: ”uttryck för ett helt anonymt förhållande”, ”innehållslöst”, ”oartigt”, ”spetsigt”, ”närgånget” och ”snorkigt” (Uthorn 1959, *Om NI i läroverk och seminarier*).⁶ Här kan man se att en förändring långsamt håller på att ske när man talar om att uttrycket är ”helt anonymt” eller ”innehållslöst”, man kan alltså inte konsekvent urskilja samma starka negativa klang som tidigare.

2.2.4 Ni-reformen

Som sammanfattning om *ni* som tilltalsform under 1800- och 1900-talet skriver Ahlgren: ”I standardspråklig miljö har tilltalsordet *ni* för många haft ett tämligen lågt anseende under 1800-talet och långt in på 1900-talet, och i vissa sammanhang har ordet ibland till och med uppfattats som förolämpande.” (Ahlgren 1978, s. 63). Den negativa inställningen lever kvar i modern tid år 1978 hos framförallt äldre, men däremot är det ett accepterat språkbruk vid tilltal till obekanta vid spontana möten. Dessutom konstateras att bruket av *ni* under 1900-talet (fram till 1978) har föredragits i skriftspråket och således varit mer frekvent där i jämförelse med talet. Förklaringen till detta har varit svår att finna men teorin ligger i att detta varit mer praktiskt istället för titelsystemet i skriften (Ahlgren 1978, s. 64).

Den så kallade ”*ni*-reformen” var enligt Ahlgren (1978, s. 71) ett misslyckande, tanken på att någon egentlig ”reform” genomförts avvisas, vilket han också tycker är fallet då man talar om en ”*du*-reform”. Det har kommit olika förslag om hur man ska lösa frågan om en allmän tilltalsform, som vissa tycker har saknats i svenskan, bland annat har *I, ni, De, du, you* och *han/hon* diskuterats som lösningar. Trots dessa olika alternativ var *ni* mest aktuellt som förslag. En pennstrid fördes om detta i slutet på 1800-talet och tog sig extrema former på 1920- och 30-talen (Ahlgren 1978, s. 71). De viktigaste aktörerna under denna tid var tre språkmän: Tegnér som skrivit *Språkets makt över tanken* (1922), Wellander med *Tilltalsordet ni* (1935) och flertalet argumenterande artiklar i Svenska Dagbladet och Levander, som bidragit med en svarsartikel i tidningen Social-Demokraten med titeln ”Svenska folket behöver ingen *ni*-reform” (9/11 1935 och 11/12 1935).⁷ Det är alltså argumentationen för tilltalsordet *ni* man menar när man talar om en *ni*-reform. Efter denna tid kom diskussionen att avta under krigsåren, och efter detta kom intresset att handla om, som Ahlgren uttrycker det, ”vad som en smula oegentligt kallas »*du*-reformen».” (Ahlgren 1978, s.71).

Det finns olika teorier till varför *ni*-reformen misslyckades. Söderberg (1972, *Två sekel svensk medelklass från gustaviansk tid till nutid*) är av åsikten att Wellanders bidrag inte var

⁶ Presenterat i Ahlgren 1978, s. 59

⁷ Presenterat i Ahlgren 1978, s. 71

tidsenligt.⁸ Då hans bidrag kom ut 1935 hade man börjat införa ett allmänt duande inom de politiska partierna och hos olika organisationer, och då var det alltså försent att börja med *ni*-tilltal. Det som ses som en framgång när man talar om *ni*-reformen är att detta innebär ett tilltal med pronomen istället för titlar. Men *ni* blev inte det pronomen som togs i bruk utan istället *du* (Ahlgren 1978, s. 71). Dessutom har pronomen motsvarande *du* enligt studier i övriga europeiska språk vunnit mer mark, i det avseende att det börjar användas tidigare i en bekantskap än förut (Ahlgren 1978, s. 71).

Trots att *ni* aldrig fått ett starkt fäste i språkbruket tycks ändå en del av propagandan ha nått ut till vissa språkbrukare. Enligt en undersökning utförd av Dagens Nyheter 1944 (10/8) om vilka tilltalsord människor föredrog, fick *ni* mest stöd:⁹

- 37% - ”ni” till en obekant person
- 24% - ”frun” ”fröken” ”herrn”
- 17% - ”du”
- 15% - ”damen”, ”min dam” eller ”min herre”

(Dagens Nyheter 10/8 1944)

2.3 *Du*-reformen

Detta avsnitt ska behandla *du*-reformen. Mårtensson & Svensson (1988) skriver: ”*Du*-reformen är något som alla känner till, något av det svenskaste som finns” (Mårtensson & Svensson 1988, s.144). De menar vidare att *du* spred sig under 60-talet, och då började man tala om en ”*du*-reform”. Dock fanns det olika teorier om varifrån duandet kom.

Ahlgren (1978) avvisar som sagt tanken på att det är tal om en reform. Mårtensson ger följande förklaring till begreppet *du*-reformen i sin avhandling, *När myndigheterna blev du med oss* (1987, s. 28). Enligt de personer som var med denna tid startades duandet inom arbetarrörelsen samtidigt som det började bli vanligt inom andra politiska partier på 1930-talet. Det hävdas också att det var vanligt hos män som beredde sig inför kriget som använde sig av detta. En artikel från Aftonbladet 1954 (21/10) där man gjort en undersökning om duandet vittnar om att man börjat avsluta tituleringen på vissa arbetsplatser så som industrier, ämbetsverk och att man börjat kalla varandra för *herr* på Riksbanken, vilket ses som något väldigt revolutionerande under denna tid (Aftonbladet 1954, 21/10).¹⁰ På Posten tilltalade anställda som satt på i stort sett samma position varandra med *du*, men däremot tilltalades

⁸ Presenterat i Ahlgren 1978, s. 71

⁹ Presenterat i Mårtensson & Svensson 1988, s. 144

¹⁰ Redovisat i Mårtensson 1986, s. 28

äldre vänner och förmän med titel på arbetet. Esselte, ett stort bolag med inriktning på kontorsmaterial, ansåg att *ni* var tråkigt och man sa därför *du* till springpojarna, medan kontoristerna tyckte att *du* är det mest passande och ville inte bli tilltalade med *lilla fröken* (Mårtensson 1987, s. 29). Enligt Mårtensson & Svensson (1988, s. 144) finns det också indikationer på att duandet utbredds ytterligare på grund av den växande idrottsrörelsen som använde detta tilltal.

Det allmänna duandet under 1960-talet ledde till många tidningsrubriker (Mårtensson 1987, s. 28). Förändringen kom ifrån de nedre samhällsskikten och vid denna tid började det utbredas högre upp i samhällets institutioner. Den första som uppges ha infört den första förändringen inom statens offentliga sektor var Bror Rexed. Som nybliven chef inom Medicinalstyrelsen 1967 tog han beslutet att alla ska benämnas med *du* i detta forum. Efter detta beslut gjorde fler samma sak detta år, bland annat Pantverket (Mårtensson 1987, s. 29). I tidningarna under denna tid talade man om en ”*du*-reform”, vilket Mårtensson (1987, s. 29) menar kan vara befogat när man talar om enskilda arbetsplatser. Men hon framhåller dock att man inte borde tala om en allmän reform, eftersom reformerna som omnämns är en följd av hur språkbruket har utvecklats. Det är alltså viktigt enligt Mårtensson (1987, s. 29) att komma ihåg att språkbruket är det som för utvecklingen framåt och inte reformerna och bestämmelserna kring språket. Man kan alltså se att det är själva termen ”reform” som ses som felaktig eftersom det egentligen inte är någon uppifrån beslutad reform som det är fråga om.

Vid slutet av 60-talet kom diskussionen om *du* upp i många olika sammanhang (Mårtensson 1987, s. 29). En ögonbrynshöjande rubrik kunde ses i Expressen 1968 (18/4): ”Ni som såg Erlander och Wedén i TV igår var med om en historisk händelse. Första gången politiker du-ade varandra i en debatt” (Mårtensson 1987, s. 29). Vid denna tid satt Olof Palme vid statsministerämbetet, genom sitt förhållningssätt till duandet, hjälpte han till med rubrikskapandet inom tidningsvärlden. Han tyckte det var lämpligt att säga *du*, men inte att det krävdes någon systematiserad *du*-reform (Mårtensson 1987, s. 29). Olof Palme uttalade sig för Expressen 1969 (15/10) och förklarade: ”Jag tror att det här med duandet är en naturlig process som kan växa fram utan några speciella åtgärder.” (Mårtensson 1987, s. 29).

Trots Expressens uppseendeväckande rubrik var 60-talets politiker inte de första som verkat för *du*-tilltal. Politikern Per-Albin Hansson påstod 1938 att han inte hade något emot att bli duad (Mårtensson 1987, s. 29). En annan politiker är en finansminister Ernst Wigforss som också hade synpunkter på tilltalsbruket i slutet på 40-talet. Han sa: ”Det blir ingen ordning på svenska språket förrän vi fått igenom att alla säger du” (Dagens Nyheter 10/6

1985).¹¹ Trots dessa frispråkiga politiker kom *du* som tilltal inom riksdagen inte att bli genomfört förrän 1977, då beslut togs om att man skulle säga *du* till varandra. Trots beslutet hade man dock en dispyt om detta följande år på grund av att man ändrat *du*-tilltalet i ett protokoll till *ni*, vilket var det sedvanliga (Mårtensson 1987, s. 29).

2.4 Det nya niandet

Här följer en diskussion om ”det nya niandet”. Mårtensson (1987, s. 30) förklarar att *du* alltid setts som arbetarrörelsens solidariska tilltalsord och detta låg till grund för hur 60-talets ungdomar uppfattade och tog upp detta i sitt språkbruk. På 60-talet i Sverige råder högkonjunktur, och vid denna tid präglas landet av en hög framtidstro. Men bilden av ett sådant Sverige ändrades under 80-talet, då det generellt gick sämre för Sverige ekonomiskt (Mårtensson 1987, s. 30). Vid denna tid introduceras ett nytt sätt att nia. Mårtensson har tagit fasta på detta niande i avhandlingen ”Det nya niandet” (1986).

Mårtensson (1986, s. 36) tycker sig se ett nytt *ni*-tilltal under 80-talet och undersöker detta genom att titta på insändare i olika tidningar under året 1985. I insändarna har 21 texter som diskuterar tilltalsbruket påträffats. 13 argumenterar för *du*-tilltal, 6 för *ni* och 2 tycker inte att *du* är passande men inte heller *ni*. När man argumenterar för *du* i texterna använder sig författarna av ord som ”demokratiskt”, ”jämlikt”, ”nära” och ”vänligt”, medan man tycker att *ni* är ”snorkigt”, ”skitförnämt” och det framhålls även att det är grammatiskt inkorrekt eftersom det betecknar flera personer (Mårtensson 1986, s. 49). *Ni*-förespråkarna talar om att användande av *ni* hänger samman med ”integritet”, ”artigt”, ”visar respekt”. De argumenterar utifrån hur tilltalsbruket ser ut i andra länder, och de påvisar att *du* är ”påfluget” och ”inkräktar på integriteten” (Mårtensson 1986, s. 49). I en av insändarna kan man se att författaren är av åsikten att det gamla tilltalssättet, då man sa herr, dam och fröken, var bättre. Men återdrömmaren inser samtidigt att tiden inte går att ändra och tycker istället att man ska tänka på *hur* man säger *du*, för att komma ifrån som hon kallar det: ”den brutala effekten” (Sydsvenska Dagbladet 26/9 1985).¹²

Mårtenssons (1986, s. 51) observationer i insändarna sammanfattas av att skribenterna tolkar tilltalen olika, vilket är ett problem för talarna. Hon skriver: ”Där en talar om ’demokrati’ talar en annan om intrång i integriteten”[!]” (Mårtensson 1986, s. 51). Det verkar som de två olika tolkningarna av ordet har helt olika innebörder. Dessutom har detta nya niande upptäckts av språkbrukarna och väckt känslor av olika slag. Mårtensson (1986, s. 50)

¹¹ Presenterad Mårtensson 1987, s. 29

¹² Presenterad i Mårtensson 1986, s. 50

tolkar insändarnas innehåll som att *du*-reformen setts som en befrielse för många, samtidigt påpekar hon att man inte kan göra något åt att *ni* är på väg tillbaka.

2.4.1 Mårtenssons enkätundersökning

Mårtensson (1986, s. 52) har utöver insändarmaterialet tagit fasta på det nya niandet med hjälp av en enkätundersökning. Den är utförd bland gymnasieelever, och handlar om attityder till *ni* och *du*. Undersökningen styrker tanken om att eleverna tycker att det lämpar sig att använda *ni* ibland, hela 48 av 50 elever tyckte detta. Åldern var det som bestämmer mest över vilket tilltalsord man använde, 96 % av de 48 eleverna tyckte detta. Kön spelade ingen roll medan yrket kunde vara en avgörande faktor enligt vissa elever, detta tyckte 52 % i undersökningen medan 4 % tyckte att detta var det enda som avgjorde (Mårtensson 1986, s. 53).

Följdfrågan till första frågan är i vilka situationer det passar sig att använda *ni*. Enligt resultaten tycker 79 % att de är passande när man möter sin chef första gången, bara 6 % skulle kunna använda detta när de möter en expedient i affären för att fråga något, 73 % svarade att de skulle tilltala en främmande person på gatan med *ni* och 71 % skulle tilltala en myndighetsperson med *ni*. Men enligt undersökningen var detta ännu viktigare i skrift, då 92 % svarade att de skulle använda *ni* i brev till en myndighet. Enkäten innehöll också en fråga om ålder, då tyckte 94 % att *ni*-tilltalet var mest passande till äldre personer, för att ge ett gott intryck (Mårtensson 1986, s.53). En intressant fråga som finns med i enkäten är ”om det finns tillfällen när en främmande person kan ta illa upp av att bli tilltalad med du respektive av att bli tilltalad med ni” (Mårtensson 1986, s. 54). 88 % anser att *du*-tilltal antagligen kan tas illa upp, 4 % tror inte det och 8 % har inget svar. 30 % tror att *ni* kan tas illa upp, 48 % anser att det inte kan tas illa upp och 22 % har ingen bestämd åsikt hos någon av föregående alternativ (Mårtensson 1986, s. 54). Slutsatserna av enkäten har sammanfattats i tre punkter:

- att ungdomarna säger att de gärna väljer ni som tilltalsord till en främmande person, särskilt om de vill göra gott intryck eller är osäkra på hur deras närmande skall uppfattas
- att den mest avgörande faktorn för valet av pronomen är den tilltalades ålder, men att även den sociala ställningen är starkt bidragande för valet

- att ungdomarna verkar ha en ganska oklar uppfattning om hur ni tidigare har använts eller uppfattats, och hur det fortfarande kan uppfattas av den äldre generationen. Inte heller har de något klart begrepp om bruket av ni utanför den värld de själva rör sig (Mårtensson 1986, s.55)

Mårtenssons (1986, s. 55) teori om varför *niandet* introducerats är att det blivit modernt med ”vett och etikett”, som hon menar var i fokus under 80-talets mitt. Dessutom tror hon att ungdomarnas kontakt med främmande språk går över i modersmålet och ses alltså också som en orsak till *ni:s* framväxt.

Trots att Mårtensson (1986, s. 56) ser en viss logik i dessa förklaringar anser hon att det borde finnas andra underliggande orsaker. Hon ställer 80-talet i relation till 60-talet och menar att orsakerna kan finnas här. 60-talet präglades av en framtidstro och stora förhoppningar, medan 80-talet ledde till en ökad konkurrens om arbete och sämre förhållanden. Kravet var helt enkelt högre på en bättre utbildning och på ungdomarna i stort. Ungdomar uppmanades att sikta högre i karriären för att kunna få ett arbete och bättre levnadsförhållanden. Solidariteten rör sig i förhållande till konkurrensen. Då konkurrensen blir högre minskar solidariteten (Mårtensson 1986, s. 56). *Niandet* var en spegling av samhället, där det numera var tvunget att följa med utvecklingen för att klara av den hårda konkurrensen och kunna uppnå något karriärmässigt. Man behövde helt enkelt anstränga sig mer för att vara andra till lags och uppföra sig, då fanns det behov av att distansera, vilket i sin tur ledde fram till *niandet* (Mårtensson 1986, s. 56).

2.4.2 Betydelseförändring av *ni* och *du*

För att undersöka om *ni* genomgått en betydelseförändring har Mårtensson (1986, s. 56) använt sig av något som Einarsson (2004, s. 228) kallar för ”trend-undersökning”. Detta innebär att man utgår från en tidigare utförd undersökning och väljer ut informanterna enligt samma principer, sedan jämför man de nya svaren med de gamla, och då kan man upptäcka om en förändring har skett.

Mårtensson (1986, s. 57) har utgått från en undersökning gjord av Åke Bjerstedt 1958 (*Nysvenska studier*). Det påvisas att det inte är själva ordet *ni* som förändrats, utan just värderingarna kring detta, de associationer detta för med sig, konnotationerna (Mårtensson 1986, s. 62). Teorin om hur förändringen kunnat gå till ligger i användandet av *du*, som Enkvist (1974 *Stilforskning och stilteori*) menar har förändrats från att vara en markör för

solidaritet och jämlikhet till att bli ett neutralt stilmoment.¹³ Detta skulle enligt Enkvist (1974, s. 123) leda fram till att nya markörer skapas. Teorin ligger alltså i att *du* använts i så pass stor utsträckning att det förlorat sin stilistiska karaktär och banat väg för ett nytt tilltalssätt. Det nya tilltalssättet skulle enligt Mårtensson (1986, s. 66) kunna vara *ni*, som glömts bort och därför förlorat sina negativa associationer. Detta skulle vara en orsak till att *ni* skulle kunna användas igen.

Undersökningen har utförts på psykologistuderande vid Lunds universitet, första gången 1958 och andra gången 1985, alltså med ca 30 års mellanrum. Undersökningen består av olika ord som ska associeras till orden *du* och *ni*, för att värdera orden står en 7-gradig skala till informanternas förfogande. 1 betyder ingen likhet eller association och 7 stark överrensstämmelse. Resultaten av undersökningen visar att *du* har förlorat sin ”kamratliga” prägel som detta tilltal associerats till tidigare, man menar att *du* blivit ”stilistiskt neutralt” (Mårtensson 1986, s. 62). Eftersom *ni* inte använts särskilt frekvent på en längre tid, menar man att de negativa associationerna till ordet inte förts vidare. Detta har varit grunden till att man kunnat ta upp *ni* i språkbruket igen.

3. Analys

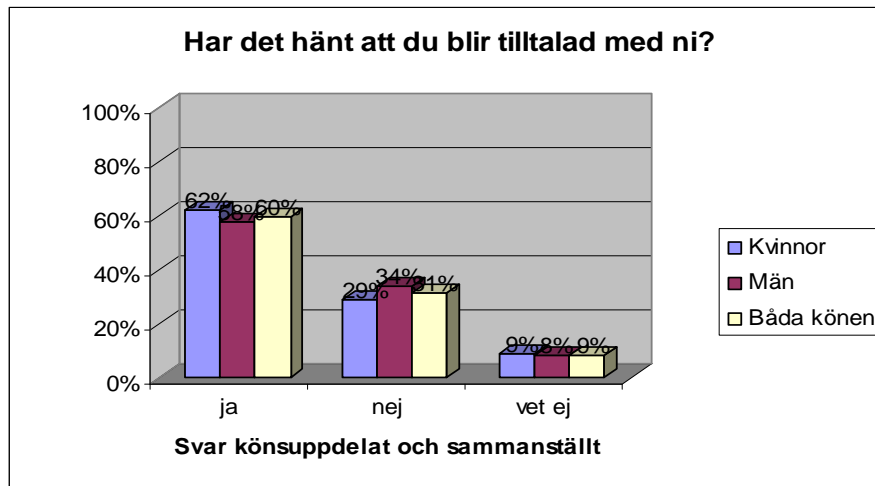
Min undersökning behandlar samma ämne som Mårtenssons enkätundersökning från 1986. En skillnad är att jag har givit informanterna utrymme att formulera sina åsikter om själva niandet fritt, i form av öppna skrivfrågor. Min undersökning omfattar också fler ålderskategorier, såväl ungdomar som äldre. Jag har valt att dela upp åldrarna i tre kategorier, nämligen ungdomar 1-30, medelålders 30-60 och äldre 60-100. Förutom att informanterna delats upp åldersmässigt har också en könsuppdelning gjorts. Hela materialet består av 140 besvarade enkäter, där 58 st besvarats av ungdomar, 41 st av medelålders och 41 st av äldre informanter. 74 av informanterna är män och 66 är kvinnor.

Enkäten består av fem frågor. Varje fråga tilldelas ett avsnitt i följande redovisning. Trots att genomförandet av pilotundersökningen inte påvisade några oklarheter, visade det sig senare finnas vissa brister i formuleringarna. I samband med presentationen av resultaten diskuteras också dessa brister i frågorna. Det man ska komma ihåg med denna metod är att informanterna svarar på vad de tror sig ha uppfattat om språkbruket och inte hur det verkligen förhåller sig.

¹³ Presenterad i Mårtensson 1986, s. 22

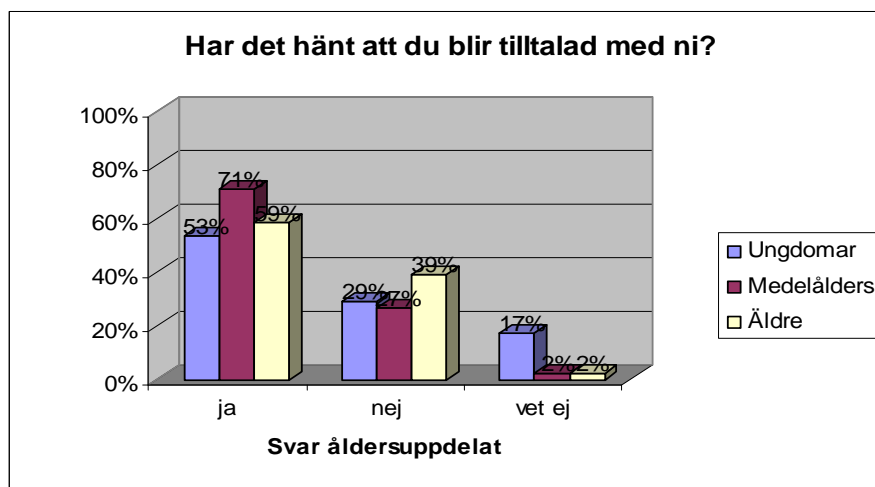
3.1 Har du blivit niad?

För att ta reda på om informanterna uppfattar att de blir niade har följande fråga ställts: ”Har det hänt att du blir tilltalad med ni istället för du, dvs niad?”. Figur 2 visar svaren från alla informanterna sammantaget och könsuppdelat:

Figur 2.

Figur 2 visar tydligt att niandet förekommer då totalt 60 % har blivit niade. Könsfördelning är totalt sett jämn, 62 % av kvinnorna har svarat ja och 58 % av männen. Om man tittar på hur svaren fördelas åldersmässigt får man följande diagram:

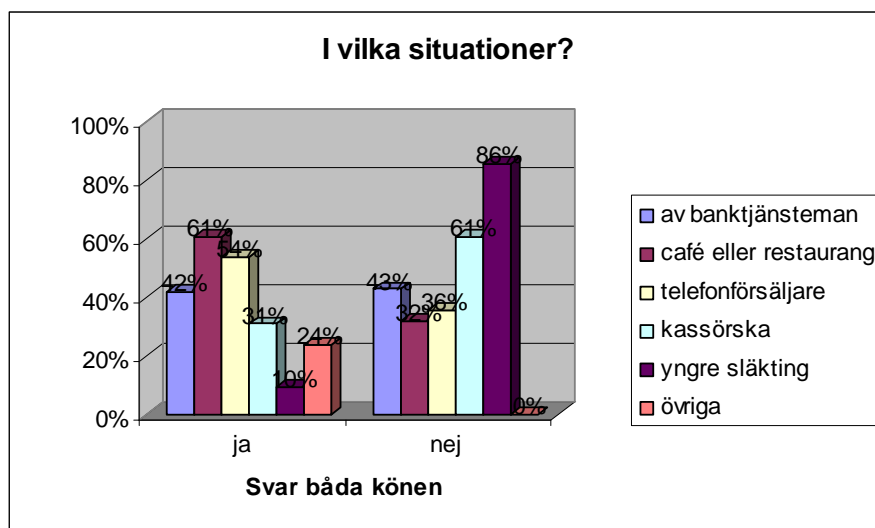
Figur 3.

I figur 3 ser man att medelålders är de som i störst utsträckning upplever att de blir niade medan äldre och ungdomar säger sig ha blivit niade i mindre utsträckning. Ungdomarna visar också tecken på att de inte vet om det blir niade medan medelålders och äldre verkar känna sig säkrare på om detta förekommer eller inte.

Från diagrammen kan man konstatera att alla ålderskategorier har upplevt att de blivit niade och detta gäller både kvinnor och män i ungefär lika stor utsträckning.

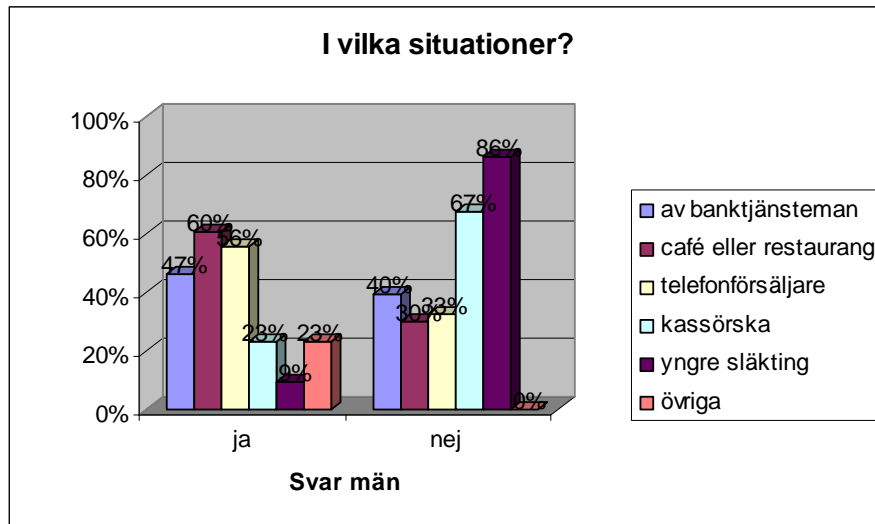
3.1.1 I vilka situationer?

Om informanterna svarat ja på första frågan ombeds de att svara på en följdfråga: ”om ja: i vilka situationer har detta inträffat?”. Därefter följer exempel på olika situationer där informanterna kunnat bli niade. De ombeds att kryssa för om de blivit niade i någon av situationerna men de kan också ge egna exempel på andra situationer (övriga situationer) då detta inträffat. Det finns tre svarsalternativ att välja mellan ja, nej och vet ej. Eftersom det är mest intressant att se i vilka situationer niandet förekommer och när det inte gör det är det av störst relevans att ta med ja och nej och därför har jag uteslutit att redovisa vet ej i diagrammen. I figur 4 redovisas i vilka situationer alla informanterna som svarat ja på föregående fråga blivit niade:

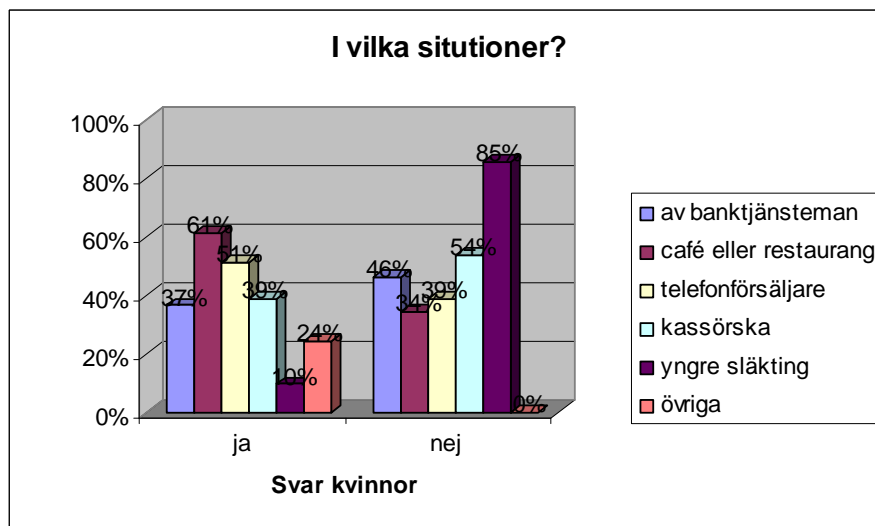

Figur 4.

Ur figur 4 kan man utläsa att de flesta som upplevt att de blivit niade har blivit utsatta för detta på café eller restaurang och av telefonförsäljare. De flesta är säkra på att de inte blivit niade av en yngre person i sin släkt. Majoriteten har inte blivit niade av en kassörska i affär men ändå har 31 % upplevt detta. Dessutom har ca. 20 andra situationer blivit representerade. Könsupplaget ser svaren ut som i figur 5:

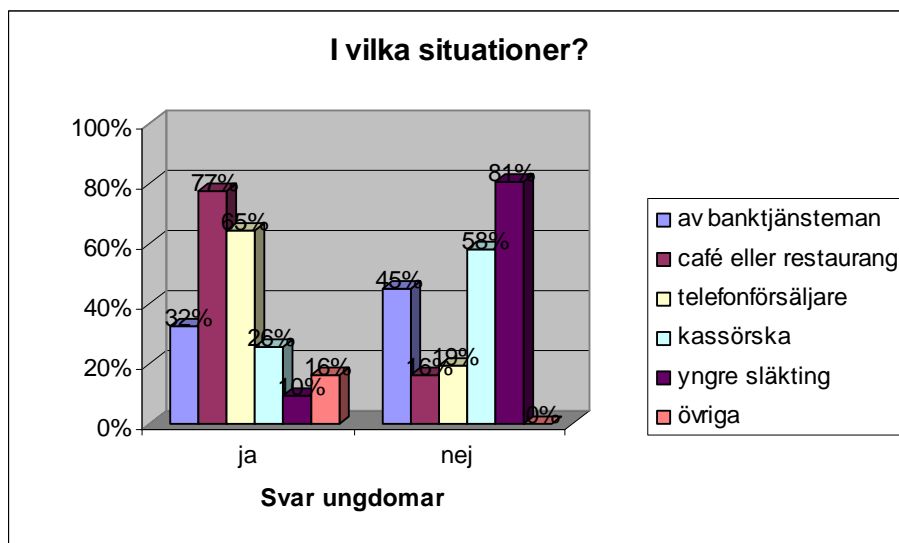
Figur 5.

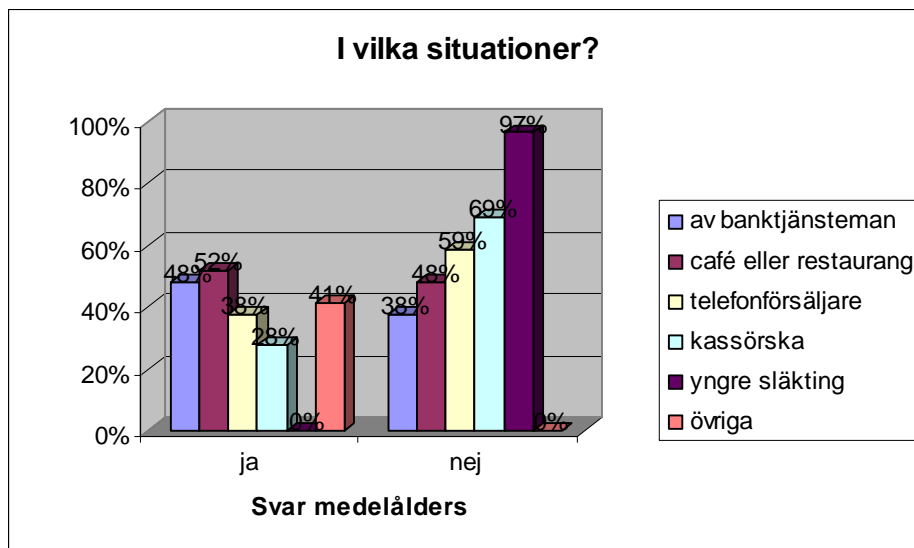
Figur 6.

Könsuppdelat kan man inte hitta stora skillnader. Av de som blivit niade har båda könen i lika stor utsträckning upplevt detta på restaurang eller café. Över hälften av både kvinnorna och männen som blivit niade, har detta av telefonförsäljare. Lite mindre än hälften av de niade kvinnorna har inte blivit niade av banktjänsteman, medan 37 % av kvinnorna säger att de blivit det. 40 % av männen som blivit niade har heller inte blivit detta i denna situation, medan 47 % säger det motsatta. Man kan alltså se att det är fler män än kvinnor som uppmärksammat att de blir niade på banken av banktjänsteman. Det är fler kvinnor än män som blivit niade av kassörska. Man kan dock tänka sig att gå och handla tillhör en av de uppgifter i hemmet som i de flesta fall tilldelas kvinnan och att det därför är fler kvinnor än män som lagt märke till att kassörskan niar. Dock är det över hälften av kvinnorna som säger att det inte blivit niade i affären. De flesta är överens om att de inte blivit niade av yngre släkting, och även detta svar är jämnt könsfördelat. Båda könen har gett 10 förslag var på andra situationer där de blivit niade och alltså kan man sammantaget säga att kön inte verkar

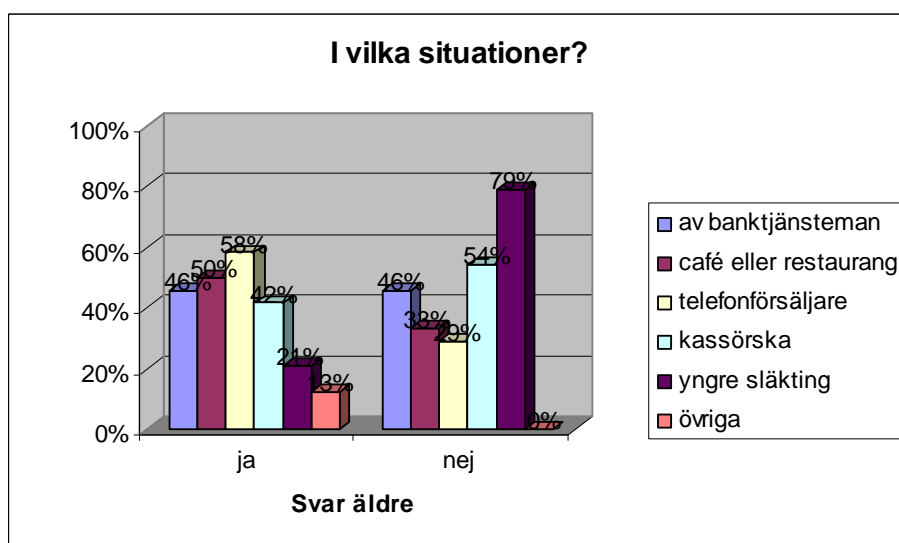
spela så stor roll när man blir niad. Åldersuppdelat får man följande tre diagram i figurerna 7, 8 och 9:

Figur 7.

Figur 8.

Figur 9.

När man jämför figurerna 7, 8 och 9, kan man se att ungdomarna är de som upplever att de blivit niade på restaurang eller café i störst utsträckning. Det är flest ungdomar men också äldre som har upplevt att de blivit niade av telefonförsäljare då över hälften menar detta. Medelålders upplever inte detta i lika stor utsträckning men ändå har 38 % uppgett att det förekommer. Det är flest medelålders och äldre som blivit niade av banktjänsteman, i detta fall kan man också tänka sig att ungdomarna kanske inte lika ofta har ärenden på banken som äldre och medelålders och att ungdomarnas lägre siffra beror på detta. Ungdomar och medelålders har dock gett tecken på osäkerhet då 16 respektive 14 % svarat att de inte vet. De som upplever sig ha blivit mest frekvent niade av kassörskan, visar sig vara äldre med 42 %, medan ungdomar och medelålders blivit det i minst utsträckning. Majoriteten är dock överens om att man oftast inte blir niad av kassörskan i affären. Man kan också se att de flesta ålderskategorierna håller med varandra om att de inte blir niade av en yngre person i släkten, de enda som upplevt detta är främst äldre och några av ungdomarna.

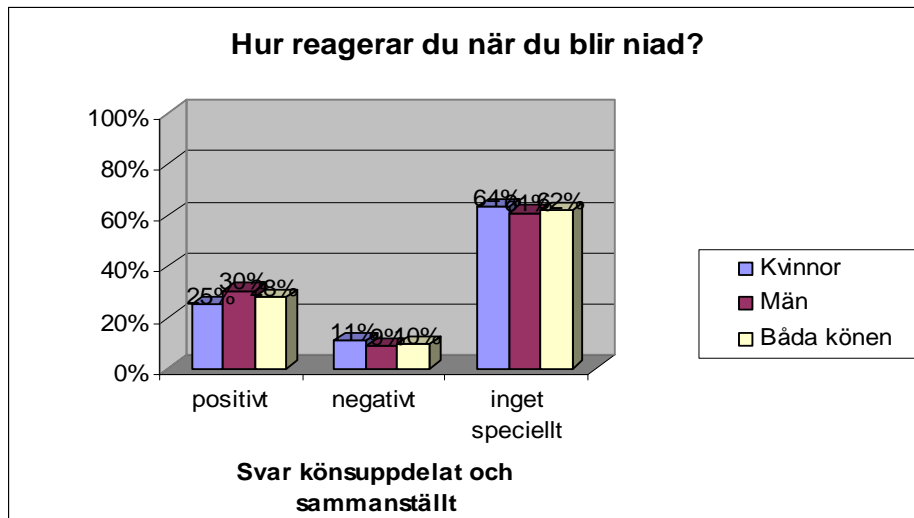
De som gett mest förslag till övriga situationer är medelålders men alla ålderskategorier har några egna förslag. Man kan se att de olika ålderskategorierna refererar till varandra i de olika förslagen. Ungdomarna tycker sig bli niade av äldre likaså medelålders samtidigt som vissa i denna kategori menar att de blir niade av yngre, vilket också äldre upplever. Vissa sträcker sig till utlandet och framhåller att de blivit niade utomlands. Andra förslag är att niandet förkommer på sjukhus, mässor, tåg, okänd person, i arbetet och per telefon. Dessutom verkar det som man upplever ett niande på slott och på större evenemang. Det är dock något oklart vad som åsyftas, kanske finare middagar som nobelfesten eller något liknande?

Summerat kan man alltså säga att niandet upplevs vara oftast förekommande inom serviceyrken såsom café eller restaurang, och många har också blivit niade av telefonförsäljare, framförallt ungdomar. Det är relativt jämnt fördelat mellan de som upplever att de blir niade av banktjänsteman, och de som inte upplever detta. Det är främst medelålders och till viss del äldre som upplever att en banktjänsteman niar. Dessutom kan man finna en skillnad mellan män o kvinnor, då det är fler män som upplever sig bli niade av banktjänsteman än kvinnor. De flesta upplever att de inte blir niade av kassörskan. Trots detta har ändå en del, främst äldre och medelålders, uppgett att de blir det. De flesta är överens om att man inte blir niad av en yngre släkting.

3.2 Hur reagerar du när du blir niad?

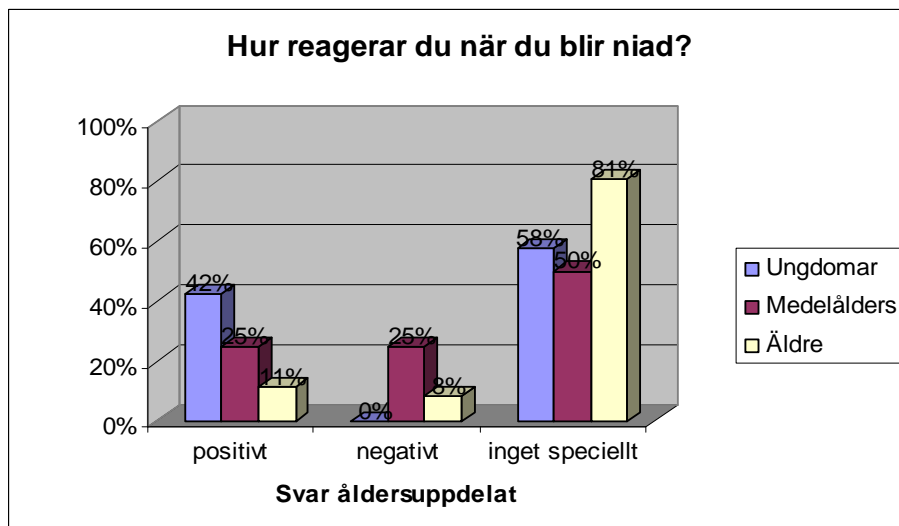
Frågan ”hur reagerar du när du blir niad?” har varit intressant men dock haft brister i formuleringen eftersom många upplevt den som en följdfråga till första frågan. Man skulle

kunna tänka sig att fråga: ”Hur skulle du reagera/ hur reagerar du om du blir niad?” istället eftersom jag vill komma åt åsikterna om själva niandet. 55 av kvinnorna har svarat på frågan och 69 av männen, alltså har 11 av kvinnorna och 5 av männen trott att detta är en följdfråga och de har alltså svarat nej på föregående fråga. Totalt har 124 st svarat på frågan. Svaren ger figur 10:

Figur 10.

De flesta menar att de inte reagerar på något speciellt sätt när de blir niade. Männen är de som reagerar mest positivt på niandet medan en fjärdedel av kvinnorna tycker det är positivt. Det är inte många som reagerar negativt på niandet. Uppdelat i ålderskategorier ser det ut som i figur 11:

Figur 11.

52 av 58 ungdomar har besvarat frågan. 4 av kvinnorna och 2 av männen har tolkat detta som en följdfråga. Ungdomarna ser positivt på niandet i störst utsträckning då 42 % har gett detta svar. Ingen ungdom har tolkat det negativt men de flesta svarar att de inte reagerar på något speciellt sätt. 36 av 41 medelålders har besvarat frågan, 5 kvinnor har tolkat detta som en

följdfråga och ingen av männen. Medelålders tolkar niandet lite olika hälften säger att de inte reagerar på något speciellt sätt och de andra svarsalternativen är jämnt fördelade. I jämförelse med de andra kategorierna kan man dock se att medelålders är de som i störst utsträckning tolkar niandet som något negativt. 36 av 41 äldre har svarat, 2 kvinnor och 3 män har inte besvarat frågan. Äldre är de som i störst utsträckning inte reagerar på något speciellt sätt. Man kan se att det flesta inte anser att niandet är något negativt. Om man skulle reagera, vilket man oftast inte gör, så skulle det vara på ett positivt sätt.

Efter det att informanterna svarat på frågan gavs det utrymme att motivera svaret då man frågade: ”Varför reagerar du på detta sätt?”. För enkelhetens skull diskuteras motiveringarna i följande ordning: positivt, negativt och inget speciellt och delas därefter också upp åldersmässigt i presentationen efter: ungdomar, medelålders och äldre, samt efter kön.

3.2.1 Positiva motiveringar

De som upplevde niandet mest positivt var ungdomarna, hela 42 % gjorde detta. De flesta som gett detta svar säger att niandet är något artig och visar tecken på respekt, och vissa säger till och med att det låter ”cool”. Vissa kommentarer tyder också på att personerna uppfattar niandet som något positivt, eftersom de då anses vara av högre ”rang”, och en del anser att det är trevligt med svenska traditioner. Så här uttryckte vissa av kvinnorna sig: ”Trevligt att inte bli duad som man nästan alltid blir”, ”Det är artigare att säga ni”, ”Man känner sig äldre”, ”Roligt med gamla traditioner”. Männen uttrycker sig på detta sätt: ”Låter proffsig”, ”Det känns som man är högre uppsatt”, ”Det låter cool”, ”Ni är artig och man använder det oftast till vuxna”, ”Det låter mer hövligt”, ”Eftersom jag känner mig mer respekterad”, ”För det är fint med det”.

Hos medelåldergruppen tolkar 25 % niandet som något positivt. De som anser det vara positivt framhåller i stort samma sak som ungdomarna: att det är tecken på artighet och respekt. Vissa tycker också att det låter finare än *du*, och att det visar tecken på god uppfostran, men samtidigt menar man att det är beroende på situation när det kan användas. Kvinnorna uttrycker sig på följande sätt: ”respektingivande”, ”beroende på situation”, ”det är trevligt”. Männen motiverar sitt svar så här: ”visar respekt, artighet och väluppfostran”, ”ett sätt att visa respekt”, ”ovanligt tycker det är ett finare uttryck”, ”det är lite stil över att bli tilltalad med Ni”.

Av de äldre tyckte 11 % att niandet var positivt. I ärlighetens namn får man nog säga att det oftast var svårt att få fram de äldres åsikter eftersom de var väldigt sparsamma med pennstiftet. Trots detta kan man se att deras motiveringar till detta svar bestod i att niandet var

ett sätt att visa respekt. Kvinnorna har gett följande kommentarer: ”Känns artig i vissa situationer”, ”att personen respekterar mig”. En man motiverar på följande sätt: ”visar på uppskattning av ålder och erfarenhet”.

Summerat kan man alltså säga att de som är positiva till *ni* ser detta som något artig, och *ni* används för att visa respekt. Båda könen är överens om detta. Man kan inte urskilja åsiktskillnader mellan könen. Niandet ses som något traditionsenligt som vissa tycker är ett trevligt inslag och *ni* uppfattas av vissa som ett finare uttryck än *du*. Uttrycket ses också som lämpat för vissa situationer och passar sig kanske inte alltid.

3.2.2 Negativa motiveringar

Ungdomarna uppfattade niandet negativt i minst utsträckning då, inte en enda tolkar detta negativt, och följaktligen har heller inga motiveringar förekommit. Däremot tolkar 25% av medelålderskategorin *ni* som negativt. Man kan se att deras motiveringar till detta ligger i att *ni* känns onaturligt, till och med inställsamt, och här talar man dessutom om att *du*-reformen är gällande. Vissa tycker att det låter gammalmodigt och lite löjligt. Dessutom känner sig vissa gamla eller utanförställda vid detta tilltal. Kvinnorna uttrycker det som: ”är inte naturligt, känns inställsamt”, ”Du-reformen är utbredd och bör gälla för alla ung som gammal”, ”känns lite löjligt”, ”jag tycker det är gammalmodigt”. Männerna ger följande uttryck för sina åsikter: ”Känner mig lite gammal”, ”Eftersom DU-reformen sedan länge finns utbredd i samhället är man så inlärd i denna roll varför en negativt reaktion kan förnimmas”, ”jag känner mig utanför kanske lite gammal”, ”inget som tilltalar mig”.

De äldre tycker inte att *ni* är negativt i samma utsträckning som medelålders, endast 8% tycker detta. De som ser det som negativt anser att de är utanförställda och man pratar även här om *du*-reformens utbredning. Följande kommentarer har hittats av först en kvinna och sedan en man: ”Tycker du-reformen är bra” och ”Upplever mig utanförställd”.

Sammanfattande kan man uttrycka det som att medelålders är de som reagerar negativt i störst utsträckning och ungdomarna minst, då denna reaktion är obefintlig hos de yngre. Äldre upplever i stort sett inte heller niandet som något negativt. Könstillhörighet tycks inte spela någon roll. Man talar ofta om ett utanförskap och om *du*-reformens utbredning. Niandet upplevs också som löjligt och konstlat.

3.2.3 Motiveringar till ”inget speciellt”

De flesta verkar inte reagera på något speciellt sätt (62 %). Lite över hälften (58 %) av ungdomarna reagerar på detta sätt. Många ger uttryck för att det inte spelar någon roll hur

man tilltalar någon och att de egentligen inte reflekterat över detta speciellt mycket. Vissa menar att äldre människor använder sig av detta uttryck och att det därför är okej om de fortsätter med det. Andra säger att de inte reagerar på något speciellt sätt eftersom det helt enkelt är en del av svenska språket och alltså fullt normalt. Kvinnorna uttrycker bland annat sig som följer: ”Det spelar faktiskt ingen roll om man blir tilltalad med du eller ni”, ”är nog inget jag reagerar på”, ”för att vissa äldre säger så fortfarande så då kan de få fortsätta säga så om de vill”, ”tänker inte så mycket på det, det är inte så viktigt”. Männens motivering på detta sätt: ”bryr mig inte om hur jag blir tilltalad”, ”en del av svenska språket inget märkvärdigt”, ”spelar ingen roll”, ”jag tycker det är helt normalt”, ”jag tänker inte på det så mycket”.

En av kommentarerna ger uttryck för att det skulle funnits ytterligare svarsalternativ. Den vittnar om att det finns en speciell reaktion som man inte skulle klassificera som varken positiv eller negativ utan snarare överraskad. Kommentaren låter som följande: ”eftersom man inte hör det så ofta så reagerar man när man hör det iaf [i alla fall] jag”. En annan kommentar kan tolkas som att personen verkar tro att svaret ska leda någonstans eller att det finns ett entydigt svar som är rätt eller fel. Informanten uttrycker sig som följande: ”vet inte tänker mer som artighetsfras”.

Medelålders har också svarat att de inte reagerar på något speciellt sätt i stor utsträckning, 50 % anser detta. Ur kommentarerna kan man utläsa att de som gett detta svar också, likt ungdomarna, menar att de inte reflekterar över detta särskilt mycket. Informanterna menar att det händer väldigt sällan och att det är ovanligt att bli niad. Dessutom menar de att det inte finns särskilt mycket värdering i att nia, men att de äldre kan ha svårt att vänja av sig vid detta, trots att man genomgått *du*-reformen. Vissa informanter ger uttryck för att det är tillåtet att säga både *du* och *ni*, men att detta är beroende av situationen, och ibland kan *ni* också ge en känsla av opersonlighet. Några kvinnor kommenterar på följande sätt: ”man höjer lite på ögonbrynen för det är ovanligt att bli niad”, ”vet att en del äldre har svårt att ändra tilltal (trots *du*-reformen)”, ”tycker det inte innebär så mycket”, ”lägger inte direkt någon värdering i hur personer väljer att tilltala mig (du el. Ni). [Jag] Konstaterar mer att det är intressant att vi väljer olika sätt”, ”ibland kan det vara mer passande med ni”. Männens motiveringar bestod bland annat i: ”Det är vedertaget både att säga Ni och Du”, ”tänker inte speciellt mycket på det”, ”känsla av opersonligt”.

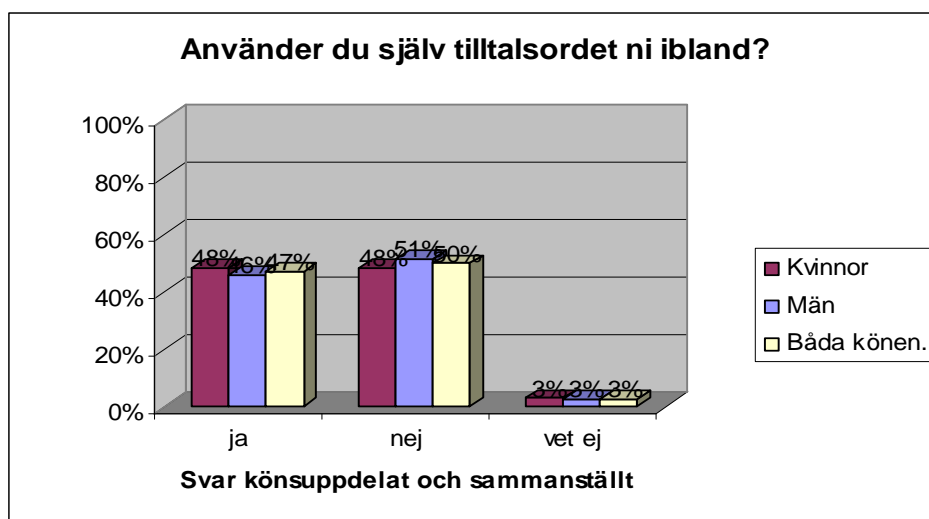
80 % av de äldre menar att de inte reagerar på något speciellt sätt när de blir niade. De menar att det var vanligt förr och därför reflekterar de inte så mycket över niandet. De har blivit vana vid niandet, någon menar till och med att man blir road av att höra det. För någon spelar det ingen roll. Som tidigare påpekats har den äldre ålderskategorin varit sparsam med

kommentarerna, men några åsikter har jag dock lyckats fånga upp, följande från kvinnor: ”om jag blivit det hade jag nog inte reagerat varken positivt eller negativt –kanske blivit road”, ”För mig har det ingen betydelse om jag blir niad eller duad”, ”efter 30 år är man van vid Duandet”. Slutligen kommer en kommentar från en man: ”det var vanligt på den tiden och det arbetet jag hade”.

Man kan alltså se att de som inte reagerar på något speciellt sätt, ofta inte funderar över niandet, och kanske tycker att det inte spelar så stor roll hur man tilltalar någon. Men ändå menar vissa att det ibland kan vara mer passande att använda sig av *ni* vid tilltal. En del menar att detta är en gammal tradition som fortfarande lever kvar hos äldre människor, men att det inte är särskilt vanligt att bli niad, trots att det är tillåtet att nia.

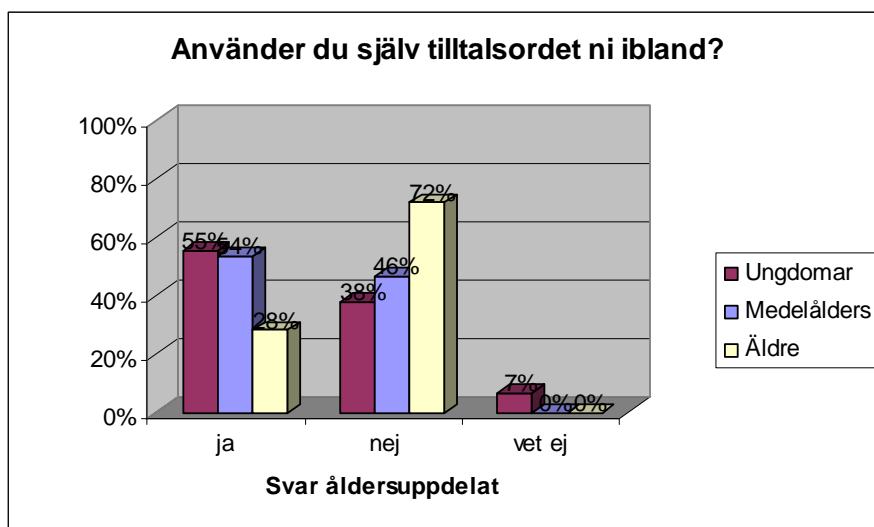
3.3 Använder du själv tilltalsordet *ni* ibland?

Frågan ”använder du själv tilltalsordet *ni* ibland?” har också varit intressant, för att vända perspektivet. Tyvärr har vissa inte insett att det är niandet i singularis som avses, vissa har svarat ja och sedan kommenterat att de händer när de tilltalar flera personer. 138 har svarat och 2 män av den äldre ålderskategorin har av någon anledning missat antingen frågan eller hela baksidan av enkäten. Figur 12 visar utfallet:

Figur 12.

I figur 12 kan man se en relativt jämn fördelning mellan svaren ja och nej och det är bara ett fåtal som är osäkra. Könsfördelningen är också jämn. Åldersuppdelat ser diagrammet ut som i figur 13:

Figur 13.

Figur 13 visar att flest ungdomar, men även medelålders, använder sig av tilltalsordet *ni*, till skillnad från äldre. Man kan också se av diagrammet i figur 13 att ungdomarna är de enda som är osäkra på om de använder tilltalsordet *ni*.

3.3.1 Om ja; i vilka situationer, till vem och varför?

Om man svarar ja på fråga tre kommer en följdfråga som låter: ”om ja; i vilka situationer, till vem och varför?”. Här ska informanterna alltså förklara när de använder *ni* till vem och varför. 55 % i ungdomskategorin har svarat ja på frågan, och deras motiveringar till varför de använder *ni* varierar något, men har ändå något gemensamt: att detta används i hövlighetssyfte. Det finns olika situationer representerade, men man kan se en tendens att de som arbetar inom serviceyrken använder detta tilltal till kunden. Vissa av informanterna har även här gått utanför gränserna till svenska språket, och menar att de använder *ni* i andra språk. Vissa använder *ni*-tilltal till äldre, medan andra använder det till vem som helst, när som helst. Kungafamiljen verkar också vara några som ungdomarna skulle nia, likaså personer som de inte känner. Det finns inte några direkta könsskillnader i svaren.

Medelålders använder också tilltalsordet *ni* vid vissa tillfällen, 54 % har svarat att de gör detta. De verkar tycka att användandet av *ni* är knutet till åldern på personen som de talar med. Om informanten talar med en äldre person används *ni*-tilltal. Detta gör de för att visa respekt, eller för att vara formella i konversationen. En del av informanterna påpekar också att *ni* används i skriftspråk. Någon har kommenterat att man inte använder *ni* utan istället efternamnet när man behöver tilltala på ett formellt sätt.

Bland de äldre använder 28 % tilltalsordet *ni* vilket är en väsentligt mindre andel än i övriga ålderskategorier. De som ibland njar motiverar detta med att de njar personer de inte

känner och som är äldre. Dessutom används *ni* i mer formella situationer, då det anses vara mer passande än att säga *du*.

Man kan genomgripande se att alla ålderskategorier oberoende av kön använder *ni* då de tilltalar äldre personer och oftast för att visa artighet. Man kan också se att *ni* används i skriftspråk hos medelålders och inom serviceyrken hos yngre. Dessutom ser man att *ni* används då man vill vara formell i konversationen och då situationen är formell.

3.4. Varför tror du att vissa väljer att *ni* istället för att *du*?

Fråga 4 är den enda öppna frågan, och meningen är att informanterna ska utveckla sina tankar kring niandet. Resultaten presenteras efter ålderskategorier i samma ordning som tidigare.

Ungdomarna tar i stort upp samma aspekter som i föregående fråga, då man talar om artighet, tradition och att *ni* enligt vissa låter finare. De talar även om att man ofta använder *ni*-tilltal till äldre, och att många äldre också använder detta traditionsenligt. Några informanter menar att det kan låta proffsigt och väluppfostrat med *ni*. Man kan märka att de som har serviceyrken använder sig av detta tilltal. Könstillhörighet påverkar inte svaret. Kvinnorna uttrycker: ”för att det låter mer proffsigt, man kan få för sig att de vet lite mer om vad de pratar om än om dom duar”, ”kanske för att låta mer artiga, eller är dom uppväxta med det” och ”att *ni* är mycket artigare. Männen skriver: ”för att det låter finare att säga ordet ’ni’, ’du’ låter mer vanligt, eller nåt, heh!”, ”beror på uppväxten kanske, om man vill vara artig” och ”vet inte, det är väl oftast gammalt folk som niar”.

Medelålders teori om niandet grundar sig delvis, precis som ungdomarnas, i att det ligger i traditionen, och därför görs av vana. De menar att niandet ofta förekommer hos äldre, och att det är ett sätt att visa artighet. Men de menar också att detta kan användas för att distansera i en kommunikation, dessutom menar vissa att det används på grund av en viss osäkerhet i en relation. Kvinnorna uttrycker bland annat: ”respekt, osäkerhet inför en persons ställning”, ”tycker kanske det känns mer hövligt att säga *ni*, mindre integritetskränkande” och ”uppfostran respekt mot andra människor”. Männen menar: ”en gammal sedvänja att markera att man inte känner varandra, på ett hövligt sätt”, ”gammal (o)vana”, och ”jag tror det är en gammal tradition för att visa respekt t ex mot äldre”.

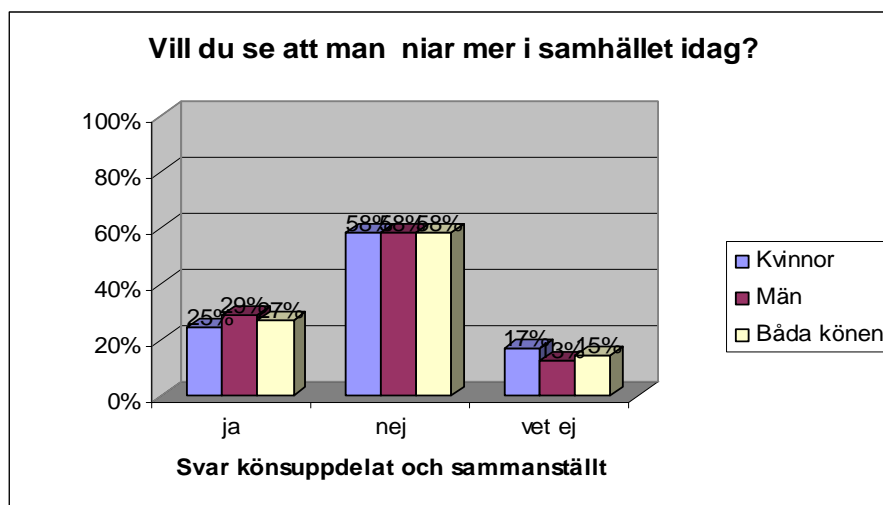
Äldre anser också att *ni* används för att visa respekt och av gammal tradition. De menar också att *ni* används i en konversation för att skapa distans. En del äldre påpekar också att *ni* används på grund av osäkerhet i relationen mellan de som konverserar. Någon menar att *ni* används vid telefonkonversationer, eftersom personen är obekant. Följande exempel kommer från kvinnor: ”därför de tror/vet att äldre personer uppskattar det/ är vana vid det”, ”en

gammal tradition” och ”respekt för personen –antagligen äldre”. Männerna uttrycker bland annat: ”respekt till ålder och visdom”, ”osäkerhet” och ”markering av att jag är utanför”.

Alla ålderskategorier verkar i stort vara överens om att niandet används för att visa respekt och artighet. I alla ålderskategorier talar man om att man njar äldre personer, och att detta ligger i traditionen. Man kan se i exemplen att män och kvinnor har olika sätt att uttrycka sig, men att deras åsikter inte skiljer sig ifrån varandra på något tydligt sätt. Medelålders och äldre är de som iakttagit att niandet kan ses som distanserande, medan ungdomar endast ser det som en trevlig gest som bland annat används inom serviceyrken. Medelålders och äldre beskriver också att *ni* ibland används för att man känner sig osäker i relationen till den man konverserar med.

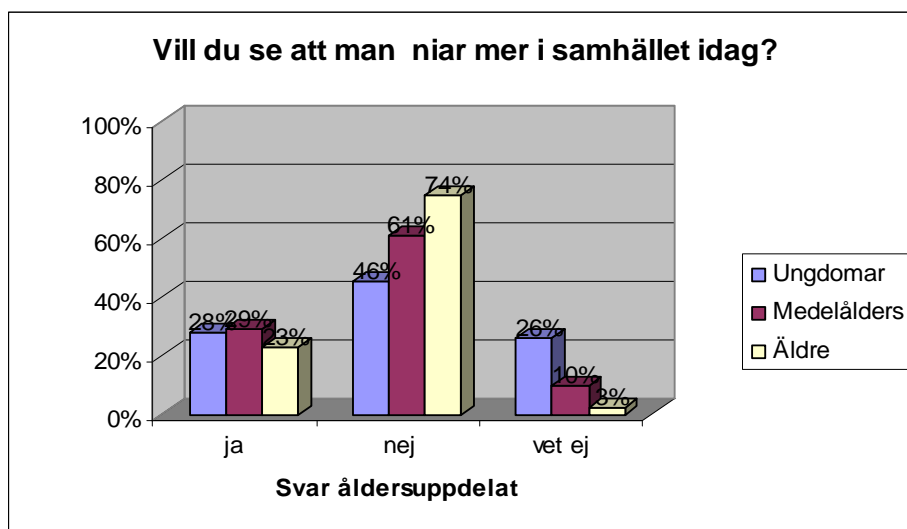
3.5. Vill du se att man njar mer i samhället idag?

Fråga 5: ”Vill du se att man njar mer i samhället idag?”, kan vara intressant att ställa för att se om informanterna tycker att det passar sig att använda *ni*-tilltalet idag. 137 st har svarat på frågan och tre har alltså missat att ge ett svar, 65 kvinnor har svarat och 72 män. Figur 14 visar utfallet:

Figur 14.

I figur 14 kan man se att de flesta inte tycker att man ska nja mer i samhället. Det är dock fler som tycker att man ska nja än som inte har någon åsikt. Majoriteten av kvinnorna och männen tycker inte man ska nja mer, men det är ändå några få fler män än kvinnor som tycker att detta är passande. Figur 15 visar åldersmässig uppdelning:

Figur 15.

57 ungdomar har svarat på frågan och en har alltså inte svarat. De flesta tycker inte man ska nia mer, men 28 % av ungdomarna tycker dock att man borde. Alla i medelålderskategorin har svarat, och även här är majoriteten överens om att man inte bör nia mer. Dock tycker ändå 29 % att man ska nia mer och några är osäkra. 39 äldre har svarat, och de flesta tycker inte man ska nia men 23 % verkar dock tycka att *ni* är en passande tilltalsform och endast ett fåtal är osäkra i frågan.

Förutom att kryssa i ett av svarsalternativen skulle de också svara på varför de tyckte som de gjorde. Följande tre delkapitel diskuterar motiveringarna i ordningen ”ja”, ”nej” och ”vet inte”.

3.5.1 Varför ”ja”?

Utav alla informanterna tycker 27 % att man ska nia mer i samhället, 28 % av ungdomarna tycker detta. Ungdomarnas motivering till varför man ska nia mer handlar övergripande om att det skapas en trevligare och artigare miljö där man respekterar varandra. Vissa tycker också att språket blir finare, och att det låter bättre om man niar, de menar också att det är tecken på god uppfostran. Kvinnorna har bland annat motiverat: ”därför det är en artighetsgrej, det beror på hur man blir uppfostrad”, ”fint språk visar respekt”, ”ni låter värdigare än du” och ”det är trevligt”. Männerna skriver: ”mer stilrent och trevligare samhälle”, ”till äldre personer och främmande, man ska visa varandra respekt” och ”respekt mot dem äldre”. En av kommentarerna från männen vittnar om att det är alldeles självklart att man ska nia: ”varför inte!” och en annan är något otydlig: ”vet inte men alla blir bättre”. Man skulle kunna fråga sig på vilket sätt alla blir bättre av att nia?

En majoritet av de medelålders tycker inte man ska nia mer, men 29 % har svarat att de tycker det motsatta. Denna ålderskategori tycker att man ska nia mer för att visa respekt mot varandra, framförallt äldre. Någon menar att man är dålig på att visa respekt idag, och andra tycker helt enkelt att det är en artig gest som låter fint. De menar också att det är situationen som avgör om man ska nia eller inte. Så här har vissa kvinnor motiverat: ”till äldre personer annars inte”, ”t ex inom sjukvården och äldreården där en del äldre (inte alla) reagerar på att mycket yngre är så familjära att de säger du, det viktiga är att man anpassar tilltalet efter tillfället/person” och ”i vissa sammanhang -av respekt -t ex mot äldre”. Männerna menar: ”vi är dåliga på att visa respekt”, ”ett sätt att distansera sig, visa respekt vara formell” och ”ger mer stil”.

Äldre tycker man ska nia i minst utsträckning, 23 % tycker att man ska nia mer. Deras motivering till varför *ni* är att föredra grundar sig i att det är artig och visar respekt beroende på situation. Två kvinnor uttrycker: ”av respekt” och ”det visar en form av respekt”. Männerna skriver i stort detsamma: ”trevligt”, ”artig” och ”respekt”. En tolkning har gjorts i en av kommentarerna från en man som tycks vara den mest rimliga, nämligen: ”beror på sit. [situation]”.

Man kan se att äldre är de som tycker man ska nia minst, och ungdomar och medelålders tycker det i större utsträckning, även om majoriteten inte tycker att man behöver nia mer i samhället. Alla som tycker att man ska nia tycker att det är ett tecken på respekt och artighet. En del har dessutom gett uttryck för att det är trevligt med niande och att det låter fint, kanske till och med professionellt eller stilfullt. Medelålders och ungdomar tycker att man ska nia äldre, och i viss utsträckning de som man inte känner.

3.5.2 Varför ”nej”?

Flest personer (58 %) tyckte inte man ska nia mer. 46 % av ungdomarna tycker inte man ska nia mer i samhället, deras anledning till detta är varierande. En del menar att det inte spelar så stor roll vad man säger, en del tycker det är gammalmodigt eller onödigt med *ni*. Andra menar att det inte är oartigt att säga *du*, någon säger till och med att det är ogrammatiskt att säga *ni*, och någon pratar om att alla är lika mycket värda. Det finns uttryck för att det är tillåtet att nia kunskigheter men inte ”vanligt folk”, dessutom säger vissa att det är stelt och tråkigt med *ni*. De kvinnliga ungdomarna motiverar: ”det låter gammaldags, det är bra som det är”, ”jag tar i alla fall inte illa upp om någon duar & jag tycker inte det är oartigt heller” och ”det spelar ingen roll vad man säger vill man nia kan man ju göra det, annars inte”. Männerna motiverar: ”tycker alla ska kunna säga du till varandra”, ”tråkigt och stelt”, ”känns inte som att man

behöver det mer än till äldre” och ”det är gammalmodigt”. Följande kommentarer ger uttryck för att personerna inte verkar orka tänka på detta ämne: ”orka!!”, ”orka bry sig” och ”pallar inte bry mej, det funkar bra nu”. Det finns också uttryck för att man inte ska nia mer men att det är att föredra till äldre personer till exempel: ”känns inte som man behöver det mer än till äldre”.

Medelålders tycker inte heller att man ska nia mer i samhället, 61 % har svarat detta. Medelålders talar om att det är gammalmodigt med *ni*, och att det är enklare att använda *du*. Dessutom tycker de som ungdomarna: att ingen är värd mer än någon annan, vissa menar också att det inte spelar någon roll vad man säger. Andra menar att det är för stramt, och att *du* är mer personligt och skapar en mer lättsam stämning. Medelålders förklarar också att det finns andra sätt att vara artig på. Några av kvinnornas kommentarer låter: ”tilltals sättet har mer eller mindre försvunnit, det skulle inte falla sig naturligt att börja nia”, ”det blir lättare om alla säger du ibland svårt att välja om man skall säga ni eller du” och ”det känns stramt och onaturligt, man kan vara artig ändå”. Männerna menar bland annat: ”fungerar med DU-reformen”, ”du är mer personligt” och ”vill ha mer lättsam stämning”. Följande kommentar från en man visar att det finns andra sätt att hålla en formell ton: ”bättre att använda efternamnet som tilltalsord om det inte passar att säga du”.

Äldre tycker i störst utsträckning att man inte ska nia, då 74 % är av denna åsikt. De äldre tycker att *du* är ett bra och enkelt sätt att tilltala varandra på och de menar att man inte behöver distansera sig i konversationer. Någon tycker det är gammalmodigt. Några kvinnor motiverar till exempel: ”kommunikationen blir mycket lättare och enklare om vi ’duar’ varandra”, ”känns bra och angenämt med du” och ”tycker du-reformen är bra”. Männerna menar: ”vi behöver inte hålla avstånd mellan varandra, du upplever jag som ett enklare sätt att samtala på”, ”onödigt” och ”uråldrigt”.

De flesta som inte tycker att man ska nia mer verkar hålla med om att det är gammalmodigt och komplicerat att säga *ni*. *Du* verkar vara en omtyckt tilltalsform som föredras framför *ni*. Alla ålderskategorier talar om att man inte behöver skapa distans mellan personerna i ett samtal, utan alla borde kunna säga du till varandra eftersom alla har lika värde, vissa menar till och med att detta skulle generera ett trevligare och öppnare samhälle.

3.5.3 Varför ”vet inte”?

Trots att de flesta svarat att man inte ska nia mer finns det de som är osäkra, totalt har 14 % svarat att de inte vet om man ska nia mer. 26 % av ungdomarna har gett detta svar. Deras motiveringar är även här olikartade. Någon talar om att det inte spelar så stor roll och en

annan menar att man inte menar något illa med att säga *du*, och att *ni* egentligen inte behöver vara artigare. Andra menar att tilltalet ligger på en bra nivå idag, och en annan menar att man får välja själv hur man ska tilltala. Några kvinnor menar bland annat: ”det är upp till var och en”, ”spelar inte mig någon större roll om man använder du, eller ni, det är trevligare med ni, men som sagt det spelar ingen roll” och ”jag har inte tänkt på hur många som använder ni, alltså är jag osäker på om man ska nia mer”. Männens beskrivning: ”det gör detsamma för mig”, ”man reagerar ungefär likadant” och ”det är på en ’lagom nivå’ nu”.

Medelålders har i mindre utsträckning svarat att de inte vet, då 10 % gett detta svar. Det är endast kvinnorna i denna kategori som kommenterat detta svar. Kommentarererna innebär att man inte tycker att det är så viktigt och att situationen bestämmer detta bäst. Följande kommentarer har påträffats: ”jag tycker inte det spelar någon roll” och ”situationsanpassat”.

Äldre är de som i minst utsträckning är osäkra på vad de tycker i frågan då endast 3 % har svarat att de inte vet. Däremot har de inte gett någon kommentar till svaret.

Man kan alltså se att de som är mest osäkra på svaret är ungdomarna. Anledningen till osäkerheten verkar vara att man inte tycker att det har så stor betydelse vilket man säger eller att man kanske inte har funderat särskilt mycket på det. Vissa tycker att tilltalsbruket fungerar bra som det ser ut i dagsläget och andra menar att man måste ta hänsyn till situationen för att veta om niandet behövs eller inte. Vissa tycker att *ni* är fint och en annan säger att *du* inte är illa menat.

4. Sammanfattande diskussion

Av resultaten att döma kan man snabbt konstatera att niandet är något som fortfarande är aktuellt, trots att vissa fortfarande talar om *du*-reformen. Resultaten visar också, precis som Mårtensson (1986) presenterat i sin undersökning, att ungdomarna är de som har störst förankring i niandet, trots att detta förekommer hos alla ålderskategorier. Inom serviceyrken, såsom caféer och restauranger, tycks niandet vara frekvent, framförallt hos ungdomar inom servicesektorn. Man njar för att visa artighet mot kunden. Telefonförsäljning tycks också vara ett forum för niandet.

Man kan inte se några tecken på att den gamla negativa uppfattningen om *ni*, där det var direkt oartigt och i vissa fall förnedrande, lever kvar varken hos äldre eller yngre. Denna betydelse tycks inte ha förts vidare, trots att Ahlgren beskriver att detta levde kvar hos äldre språkbrukare under sent 70-tal.

En person som är 80 år idag är född 1926 och detta skulle innebära att denna person upplevt många olika stadier för niandet. Först när man talade om *ni* i den negativa

bemärkelsen att det var avsaknad av titel. Sedan *du*-reformen på 60-talet och därefter det nya niandet på 80-talet. Det finns representanter av denna ålderskategori bland informanterna. Trots detta har ingen svarat att *ni* är oartigt eller ett tecken på att någon saknar titel. Man talar endast om ett utanförställande och distansnerande, att det är negativt i den bemärkelsen. Detta kan bero på olika saker såsom ett visst ställningstagande i frågan, eller att denna betydelse helt enkelt dött ut.

Man kan se att informanterna blir niade i större utsträckning än de njar själva. Ungefär 50 % av informanterna njar medan 60 % blivit niade. De som är positiva till niandet tycker ofta att detta är en finare form av tilltal än *du*. De flesta är överens om att niandet är ett sätt att visa respekt och att detta ligger i traditionen, vilket historiskt sett tycks vara en sanning med modifikation: vissa tyckte att man skulle säga *ni* innan beslutet om ett allmänt *du*-tilltal introducerades. Trots att 50 % redan använder sig av niandet tycker man inte att man ska nja mer i samhället idag. Många av de som svarat att man inte ska nja mer är nöjda med hur situationen ser ut idag, men det tycks finnas skillnader i verklighetsuppfattningarna. Vissa är av uppfattningen att *du* är den enda korrekta formen av tilltal, medan andra menar att det kan finnas olika tillfällen då *ni* är lämpligt.

Följdfrågan skulle då vara: när är det lämpligt att nja? Resultaten vittnar om att det är lämpligt att nja äldre människor för att visa artighet och respekt, och i viss utsträckning också obekanta. Ungdomarna verkar tycka att det passar sig att nja när man arbetar med service för att visa att kunden är viktigast. En intressant aspekt är att de som tillhör den äldre ålderskategorin tycker att man ska nja i minst utsträckning, alla verkar ändå vara överens om att dessa personer är lämpligast att nja.

Det finns de som tycker att niandet är praktiskt för att kunna hålla en formell nivå på samtalet. Om man skulle anta Enkvists (1974) tes om betydelseförändring kan man se att Einarssons (2004) påstående om att vi blivit mer informella i vårt tilltalsätt resulterat i att det skapats ett behov av att vara formell. Man kan ju fråga sig varför just tilltalsformen *ni* blivit medlet för detta?

Skulle man placera tilltalsformen *ni* i s-kurvan (figur 1.), kan man först se att konstruktionen *ni* rörde sig dialektalt inom en mindre grupp i Mälardalen, och att det sedan vandrade vidare till de övriga språkbrukarna, för att i nästa steg bli en del av standardspråket. Idag skulle man inte kunna tänka sig att den gamla formen *I* skulle accepteras som ett pronomen. Längre fram i tiden, då konstruktionen *ni* var vedertagen och användes som hövlighetspronomen, hölls den först tillbaka av titelsystemet, och sedan *du*-reformen. Men idag skulle man kunna se en antydning till att *ni* är på väg att genomgå en ny vandring i s-

kurvan. Eftersom det av många på 60-talet var oacceptabelt att säga *ni* på grund av *du*-reformen kan man säga att *ni* befann sig på det första stadiet i kurvan under denna tid, då bara ett fåtal använde sig av *ni*-tilltal. Så småningom kom det dock tillbaka och återupptäcktes hos ungdomar på 80-talet. Idag förekommer detta språkbruk hos alla ålderskategorier, såväl äldre som ungdomar. Dock vet man inte om detta var fallet på 80-talet också. Om det inte var så skulle man kanske på nytt kunna tala om "change from below".

Skulle man använda sig av Mårtenssons (1986) reflektioner över samhället kan man idag se ett samhälle i högt tempo. Idag är det också stor konkurrens om arbete, inte bara inom landet, utan hela Europa konkurrerar om arbetstillfällena. I samhället finns många olika kulturer representerade som inspireras av varandra. Detta skulle kunna ses som en av anledningarna till att 80-talets niande fortfarande är aktuellt.

Min undersökning kan tyvärr inte bevisa att niandet beror på att flera olika kulturer finns representerade i samhället, trots att det finns de som refererar till tilltalsbruket i andra språk. Man skulle kunna anta att de tagit över niandet från andra språk eftersom de refererar till dem i frågorna. Men å andra sidan vet man ibland inte om de fortfarande redogör för hur de egentligen säger på svenska, eller om de menar språkbruket inom det språk de refererar till. Detta skulle vara intressant att närmare undersöka, nu när man vet att niandet faktiskt förekommer hos flertalet språkbrukare.

Som sammanfattning av mina observationer kan jag säga att det finns tillfällen då det passar sig att använda tilltalsformen *ni*. Men man kan enligt mig klara sig bra med att bara säga *du*, så länge man kan visa artighet på annat sätt, och därmed kunna uppnå en formell nivå på samtalen.

Litteratur

Ahlgren Perry 1978, *Tilltalsordet ni, dess semantik och användning i historiskt perspektiv*, Uppsala, Almqvist & Wiksell

Bjerstedt Åke 1958, "Upplevelser av tilltalspronomen. En metodisk illustration och några empiriska bidrag från fyra språkområden" publicerat i *Nysvenska studier* 38

Brown Roger 1965, *Social Psychology*, New York

Einarsson Jan 2004, *Språksociologi*, Studentlitteratur, Lund

Enkvist Nils-Erik 1974, *Stilforskning och stilteori*, Gleerup, Lund

Hof S. Skara stiftsbibliotek [u.å.] *Den svenska Skaldekonsten, utförligen afhandlad, och med många exempel, ur äldre Poeters skrifter, förklarad*

Moberg P. 1815, *Försök till en lärobok för nybegynnare i allmänna och svenska grammatiken*, Stockholm

Mårtensson Eva 1986, *Det nya niandet*, Nordlund 10 småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund,

Mårtensson Eva 1987, *När myndigheten blev du med oss*, Nordlund 13 småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund,

Mårtensson Eva, Svensson, Jan 1988, *Offentlighet struktur och språkförändring*, Nordlund 14 småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund,

Ridderstolpe, Protocoll, hållna hos högloflige ridderskapet och adeln, vid Urtima Riksdagen i Stockholm. År 1844 5/9, Andra Häftet

Sondén Carl Ulrik 1865, *Ni det rätta tilltalsordet*, Stockholm

Söderberg Tom 1972, *Två sekel svensk medelklass från gustaviansk tid till nutid*, Bonnier, Stockholm

Tegnér Esaias 1922, *Språkets makt över tanken*, Bonnier, Stockholm

Teleman Ulf 1979, *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*, Liber Läromedel, Lund

Uthorn N. 1959, *Om NI i läroverk och seminarier*. En opinionsundersökning

Wellander Erik 1935, *Tilltalsordet ni*, Stockholm

Tidningsartiklar

”Kontorsflickor protesterar mot ”lilla fröken” Du vinner över Ni på arbetsplatserna”, 1954, *Aftonbladet*, 21/10

Levander L., 1935, ”Svenska folket behöver ingen ni-reform”, *Social-Demokraten*, 9/11 och 11/12

Malmstedt Jan, 1969, ”Säg du åt mig ber Olof Palme”, *Expressen*, 15/10

”Ni’ populäraste tilltalsordet”, 1944, *Dagens Nyheter* 10/8

Svedgård Lars, 1968, ”Ni som såg Erlander och Wedén i TV igår var med om en historisk händelse. Första gången politiker du-ade varandra i en debatt”, *Expressen*, 18/4

”Svenska språket”, 1853, *Winter-bladet* nr. 21, (femte artikeln i artikelserien)

”Tilltal en åldersfråga”, 1985, *Sydsvenska Dagbladet*, 26/9

Unge I., ”Det har funnits en tid före du-andet. NoN:s utsände rapportör från ni- och du-fronten”, 1985, *Dagens Nyheter* 10/6

”Vad säger ni om ni?”, 1922, *Dagens Nyheter*, 13/4

Bilaga 1.

Säger man du eller ni?

Man

Kvinna

Ålder

1-20

20-30

30-40

40-50

50-60

60-70

70-80

80-100

Förstaspråk: _____ Ev. andraspråk _____

Sysselsättning _____

1. Har det hänt att du blir tilltalad med ni istället för du, dvs niad?

ja nej vet ej

om ja: i vilka situationer har detta inträffat?

-som kund hos banken av banktjänsteman ja nej vet ej

-som kund på café eller restaurang ja nej vet ej

-när en försäljare ringer och försöker sälja något per telefon ja nej vet ej

-när kassörskan tilltalar dig i affären ja nej vet ej

-av en yngre person i din släkt ja nej vet ej

andra situationer _____

2. Hur reagerar du när du blir niad? positivt negativt inget speciellt

Varför reagerar du på detta sätt?

3. Använder du själv tilltalsordet ni ibland? ja nej vet ej

om ja: i vilka situationer, till vem och varför?

4. Varför tror du att vissa väljer att nia istället för att dua?

5. Vill du se att man njar mer i samhället idag? ja nej vet ej

Varför? _____

Tack för din medverkan!